

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО

кафедра кримінального права №2

МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ
до самостійної роботи та практичних занять
і поради до їх виконання
З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
«КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО»

для студентів II курсу
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
галузі знань 29 «Міжнародні відносини»
спеціальності 293 «Міжнародне право»

6-те видання, перероблене і доповнене

Харків
2020

МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ до самостійної роботи та практичних занять і поради до їх виконання з навчальної дисципліни «Кримінальне право» для студентів II курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, галузі знань 29 «Міжнародні відносини», спеціальності 293 «Міжнародне право» / уклад.: С.О.Харитонов, І. В. Самощенко та ін. – 6-те вид., переробл. і допов.- Х.: Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2020. – 106с.

У К Л А Д А Ч І: С.О.Харитонов,
В.В. Гальцова,
Т.М. Гуд,
І.О. Зінченко,
К.М. Оробець,
І.В. Самощенко.

*Рекомендовано до видання редакційно-видавничою радою університету
(протокол №___ від _____ 2020 року)*

1. ВСТУП

Навчальна дисципліна «Кримінальне право» є нормативною навчальною дисципліною, яка займає місце серед дисциплін професійно-практичної підготовки зі спеціальності 293 «Міжнародне право» (постанова Кабінету Міністрів України від 01 лютого 2017 року №53). Викладається у IV семестрі навчання освітнього ступеня «бакалавр» загальним обсягом 150 годин (5 кредитів за ЄКТС), з яких 32 лекційних годин, 32 години практичних занять, 86 – самостійної роботи студента. Мова викладання дисципліни – українська.

Метою даної навчальної дисципліни є вивчення студентами системи кримінального права України та зарубіжних країн (Англії, США, Франції, ФРН, КНР та ін.), принципів їх побудови, основних кримінально-правових інститутів цих країн, а також практики застосування законодавчих приписів та положень інших джерел кримінального права; формування у студентів правового мислення, знань, умінь та навичок, заснованих на базових положеннях кримінального законодавства України та зарубіжних країн, використовуючи при цьому методи порівняльно-правового аналізу, догматичного, структурно-системного аналізу та ін.

Завданнями дисципліни є виявлення загальних та особливих рис у кримінально-правовому регулюванні суспільних відносин в Україні та окремих зарубіжних країн; усвідомлення специфіки кримінально-правових систем цих країн, зумовленої особливостями історичного розвитку, та водночас їх єдності, що ґрунтується на сучасних процесах глобалізації та гармонізації національних законодавств кримінального права; вивчення особливостей формулювання правових дефініцій, норм та інститутів у цих країнах; дослідження специфіки правозастосування; набуття студентами навичок у тлумаченні та розумінні кримінально-правових положень різних країн.

При вивченні кримінального права студентами денної форми навчання на здобуття освітнього ступеня «бакалавр» застосовуються такі види

навчальних занять: лекції, практичні та семінарські заняття, індивідуальні завдання, консультації, а також у формі: самостійної роботи студентів та контрольних заходів.

Зазначені форми організації навчальної роботи методично забезпечуються програмою навчальної дисципліни «Кримінальне право»; завданнями до практичних занять та колоквиумів, завданнями для індивідуальної роботи студентів, тестами тощо.

Підсумковою формою контролю знань студентів в IV семестрі є курсовий іспит.

В результаті вивчення дисципліни «Кримінальне право», студент повинен **знати:**

- основні поняття, категорії та термінологію національного і зарубіжного кримінального права;
- теоретичні основи побудови кримінально-правових інститутів в правових системах сучасного світу;
- особливості джерел та базові положення кримінального законодавства та практики його застосування в Україні і досліджуваних зарубіжних країнах.

вміти:

- всебічно аналізувати юридичні казуси, ґрунтуючись на відповідних джерелах кримінального права (кодексах, законах, статутах, судовій практиці, інших джерелах тощо) України та зарубіжних країн;
- застосовувати приписи законодавства та інших джерел кримінального права про покарання та альтернативні йому заходи кримінально-правового впливу;
- орієнтуватися в підходах до вирішення питань кримінальної відповідальності за окремі види злочинів у Особливій частині кримінального права зарубіжних країн;

- аналізувати сучасні тенденції розвитку юридичної практики, формулювати і аргументувати свою точку зору по спірних питаннях теорії і практики кримінального права України та зарубіжних країн.

2. ЗАГАЛЬНИЙ РОЗРАХУНОК ГОДИН ЛЕКЦІЙ, ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ, КОЛОКВІУМІВ ТА САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

№ п/ п	Тема	Всього годин	У тому числі		
			лекції	практичні заняття	самостійна робота
1	Тема 1. Кримінальне право: предмет, метод та місце в системі наук.	8	2	----	6
2	Тема 2. Сучасні кримінально-правові системи.	8	2	2КОЛ	4
3	Тема 3. Джерела кримінального права України та зарубіжних країн.	10	2	2КОЛ	6
4	Тема 4. Дія кримінального закону в часі та просторі.	10	2	2КОЛ	6
5	Тема 5. Поняття кримінального правопорушення.	10	2	2КОЛ	6
6	Тема 6. Підстава кримінальної відповідальності	8	2	2КОЛ	4
7	Тема 7. Об'єктивні ознаки кримінального правопорушення.	10	2	2КОЛ	6
8	Тема 8. Суб'єктивні ознаки кримінального правопорушення. Суб'єкт кримінального правопорушення .	10	2	2КОЛ	6
	Тема 9. Суб'єктивні ознаки кримінального правопорушення. Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення .	10	2	2КОЛ	6

9	Тема 10. Стадії вчинення кримінального правопорушення.	10	2	2КОЛ	6
10	Тема 11. Співучасть у кримінального правопорушення.	12	2	4КОЛ	6
11	Тема 12. Обставини, що виключають кримінальну противпавність діяння.	10	2	2КОЛ	6
12	Тема 13. Поняття та цілі покарання. Система та види покарань.	8	2	2КОЛ	4
13	Тема 14. Окремі види покарань.	10	2	2КОЛ	6
14	Тема 15. Інші заходи кримінально-правового характеру.	8	2	2КОЛ	4
15	Тема 16. Загальна характеристика системи Особливої частини кримінального права.	8	2	2КОЛ	4
	Усього	150	32	32	86

ЗАТВЕРДЖЕНО
на засіданні кафедри кримінального права №2
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
(протокол № ___ від _____ 2017 року)

3. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

«Кримінальне право»

Розділ 1. Кримінальне право, його предмет, метод та місце в системі наук. Навчальний курс з кримінального права

Поняття кримінального права, його предмет і метод, значення. Мета і завдання курсу «Кримінальне право». Місце в системі наук, взаємодія з міжнародним кримінальним правом. Зв'язок з іншими навчальними дисциплінами.

Розділ 2. Сучасні кримінально-правові системи. Основні тенденції їх розвитку.

Кримінально-правова система, її поняття та структура.
Різноманітність та типи кримінально-правових систем: романо-германська (континентальна), англо-американська, соціалістична, традиційно-релігійна (мусульманська). Їх основні риси та особливості.

Романо-германська (континентальна) система кримінального права.
Роль римського права в правовій системі, підвиди правової системи. Країни романо-германської правової сім'ї: ФРН, Австрія, Швейцарія; країни романо-французької правової сім'ї: Франція, Італія, Бельгія, Нідерланди, Іспанія та ін. Вплив права країн романо-германської (континентальної) правової системи на уніфікацію європейського та міжнародного права.

Англо-американська система кримінального права (Англія, США, Канада, Австралія та ін.).

Особливості впливу англійського права у США та в країнах співдружності. Основні зміни в структурі системі права Англії. Механізм зближення правової системи Англії з правовими системами зарубіжних країн.

Правова система Скандинавських країн (північна правова сім'я) (Данія, Швеція, Норвегія, Фінляндія та ін.). Її уніфікованість. Зв'язок правової системи Скандинавських країн з англійським правом. Використання в Скандинавії юридичних конструкцій та понять романо-германської системи кримінального права.

Вплив скандинавського права на правові системи країн Балтії (Латвія, Литва, Естонія).

Соціалістична правова система: її виникнення в якості особливого історичного типу (СРСР (1922-1991 роки), країни Східної Європи з 40 - до 90

роки ХХ століття (Польща, Угорщина, Чехословакія, Югославія та ін.). Загальні риси: політична ідеологія, класовий характер. Тенденції розвитку пост соціалістичної системи (Китайська народна республіка).

Традеційно-релігійна (мусульманська) правова система: релігійно-етнічні риси права Далекого Сходу, Африки; індуського, ісламського права. Закріплення релігійних догматів у нормативних приписах. Правова характеристика ісламських країн (Туреччина, Іран, Саудовська Аравія та ін.). Зв'язок з правом країн романо-германської правової системи та країн загального права. Розвиток правових систем ісламських країн: вестернізація, ісламський фундаменталізм.

Основні тенденції розвитку сучасного кримінального права. Загальні зауваження щодо поняття «сучасне кримінальне право». Гуманізація кримінального права. Проблеми криміналізації нових видів злочинів (терористичні, корупційні, екологічні, комп'ютерні, медичні злочини тощо). Кримінальне право в умовах глобалізації та її вплив на розвиток національних кримінальних законодавств. Функціонування міжнародного кримінального права та його взаємодія з національним кримінальним правом, питання зближення та гармонізації.

Розділ 3. Джерела кримінального права України та зарубіжних країн

Загальна характеристика джерел кримінального права України та зарубіжних країн. Кримінально-правові норми Конституції України, КК України. Значення Закону «Про дію міжнародних договорів на території України» від 10.12.1991 року. Модельний КК для держав - учасників СНД. Дуалізм, як особливість джерел кримінального права США та ФРН, пов'язаний з федеральним устроєм держави.

Джерела кримінального права в країнах англо-американської правової системи: Велика Хартія Вольності, Білль про права в кримінальному праві

Англиї. Конституція США, значення Модельного Кодексу США в розвитку американського кримінального права. Зведення законів США, КК окремих штатів. Особливість кримінального законодавства в Англії. Статутне право (парламентське законодавство). Судовий прецедент як джерело кримінального права Англії та США: його поняття, зміст, значення. Підзаконні акти, їх місце серед джерел кримінального права. Делеговане законодавство («Наказ у Раді»). Роль судового тлумачення.

Джерела кримінального права в країнах романо-германської правової системи: кримінально-правові норми Конституції Франції та ФРН. Кримінальний закон як основне джерело кримінального права. Кодифікованість законодавства. Поділ КК на Загальну та Особливу частини. Інші закони ФРН, як додаткове німецьке кримінальне право (Nebenstrafrecht). Судове тлумачення у Франції та ФРН.

Роль шаріату в кримінальному праві країн мусульманської правової системи. Юридичні приписи Корану, Сунни; акти їх тлумачення, що мають обов'язкову силу (кіяс); звичай (урф); доктрина (іджма).

Дія кримінального закону у часі та просторі, принципи його дії: територіальний, громадянства, реальний, універсальний. Принцип прапора за кримінальним правом Австрії, КНР, ФРН, Японії. «Активне» та «пасивне» громадянство у Франції. Зворотня дія закону. Екстрадиція.

Розділ 4. Поняття, ознаки та класифікація кримінальних правопорушень в кримінальному праві України та зарубіжних країн. Склад кримінального правопорушення /поняття та ознаки, значення/.

Поняття кримінального правопорушення, його ознаки. Способи визначення поняття кримінального правопорушення - формальне, прагматичне, змішане. Зв'язок визначення кримінальної протиправності діяння з принципом «*nullum crimen sine lege*». Класифікація кримінальних правопорушень та її критерії. Поділ кримінального правопорушення на

злочин та проступок в країнах романо-германської правової системи. Види кримінальних правопорушень за КК Франції: злочин (crime), проступок (delit) та порушення (contraventions). Фелонія (felony) та місдімінор (misdemeanor) в країнах англо-американської правової системи. Худуд, кісас и тазір в країнах мусульманської правової системи.

Вчення про *corpus delicti*. Поняття складу кримінального правопорушення, його зміст, види, функції та значення. Кваліфікація складів кримінального правопорушення. «Склад діяння» («склад закону») (Tatbestand) за кримінальним правом ФРН. «Небезпечний стан особи» у якості підстави кримінальної відповідальності в країнах романо-германської та англо-американської правових систем.

Об'єктивні ознаки кримінального правопорушення. Об'єкт, його види, значення. Об'єктивна сторона, її зміст та конструкції. Діяння у кримінальному праві та його наслідки. Дія (deliktum commissionis) та бездіяльність (deliktum ommissionis) як форми діяння. «Actus reus» в країнах англо-американської системи кримінального права.

Суб'єктивні ознаки кримінального правопорушення. Суб'єкт кримінального правопорушення. Фізичні та юридичні особи як суб'єкти кримінальної відповідальності. Спеціальний суб'єкт кримінального правопорушення. Вік, з якого може наступати кримінальна відповідальність («загальний», «знижений», «абсолютний»). Принцип «розуміння» у Франції, ФРН, Австрії. Ювенальна юстиція. Доктрина «ragens patrie». Осудність та неосудність, критерії її встановлення (медичний та психологічний). Правила Мак-Натена 1843 року при встановленні стану неосудності у кримінальному праві Англії та США. Поняття «непереборного імпульсу» в американському кримінальному праві. Обмежена осудність, її значення. Особливості та види відповідальності юридичних осіб у кримінальному праві.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення. Концепції вини в кримінальному праві. Вина як суб'єктивна підстава кримінальної відповідальності і як родові поняття умислу та необережності. Зв'язок з принципом «*nullum crimen sine culpa*». Поняття, форми і види вини. Умисел та необережність, як форми вини, їх види. Змішана вина у кримінальному праві, її зміст та значення. Форми вини в країнах романо-германської системи кримінального права. Ступені умислу во Франції. Претерінтенціональна вина в Італії. «*Mens rea*» в країнах англо-американської системи кримінального права. Намір (*intent*), необережність (*recklessness*) та недбалість (*negligence*), як форми вини в Англії. Суворі і субститутивна відповідальність в Англії та США. Форми вини за Модельним КК США 1962 року.

Розділ 5. Стадії вчинення кримінального правопорушення в кримінальному праві України та зарубіжних країн.

Стадії вчинення кримінального правопорушення: поняття, ознаки, види.

Готування до кримінального правопорушення: поняття та ознаки.

Замах на кримінальне правопорушення та його види. Відмежування замаху на кримінальне правопорушення від готування до кримінального правопорушення. Вирішення питань караності за готування та замах на кримінальне правопорушення. Караність попередньої злочинної діяльності у якості самостійного /«усіченого»/ кримінального правопорушення.

Особливості попередньої злочинної діяльності в країнах англо-американської системи кримінального права (відсутність інституту готування до кримінального правопорушення. Встановлення відповідальності за змову, підбурювання та замах, як способів попередньої злочинної діяльності). Поділ змови (*conspiracy*) за загальним правом та статутним правом; за ступенями (у США). Поняття «явної дії» (*overt act*) в Англії, критерії

«найближчого кроку» щодо справи Робінсона 1915 року (Англія), «суттєвого кроку» за Модельним КК США 1962 року.

Особливості попередньої злочинної діяльності в країнах романо-германської системи кримінального права (відсутність інституту готування до кримінального правопорушення у Франції, Іспанії, Італії та ін.. Розміщення готування в Особливій частині КК ФРН. Змова (організація зловмисників), як основний спосіб підготовчих дій попередньої злочинної діяльності). Види незакінченого кримінального правопорушення у Франції: замах на злочинне діяння (*infraction tente*), злочинне діяння, що не відбулося (*infraction manquee*) та неможливе злочинне діяння (*infraction impossible*). Розбіжності у трактовці поняття «початок виконання злочинного діяння». Суб'єктивні та об'єктивні теорії «початку виконання» за кримінальним правом ФРН.

Добровільна відмова, її поняття, ознаки та правові наслідки. Дійове каяття та його значення для кримінальної відповідальності та призначення покарання.

Розділ 6. Співучасть у кримінальному правопорушенні в кримінальному праві України та зарубіжних країн.

Поняття та ознаки співучасті в кримінальному праві. Об'єктивні та суб'єктивні ознаки співучасті. Підходи до визначення поняття співучасті в кримінальному праві країн англо-американської та романо-германської систем кримінального права. Співвиконавство та співучасть /у вузькому розумінні слова/ (*complicite*) за КК Франції. Можливість співучасті у необережному кримінальному правопорушенні за кримінальним правом Англії, США, Франції, Італії та ін.. Співучасть у мусульманській системі кримінального права.

Види співучасників. Поняття та види виконавця злочину в США. Вплив Закону про кримінальну юстицію 1967 року на визначення учасників

кримінального правопорушення в Англія. Концепція «еквівалентності причин». Інші співучасники (організатор, підбурювач, пособник). Види пособництва.

Форми співучасті. Співвиконавство та співучасть у широкому розумінні слова. Форми співучасті у Франції. Види виконавства у ФРН. Підвищена відповідальність за організовану діяльність у співучасті.

Відповідальність співучасників кримінального правопорушення: підстава та межі. Акцесорна концепція співучасті у Франції та ФРН. Концепція самостійної відповідальності співучасників в країнах англо-американської правової системи. Поняття колективної відповідальності. Використання конструкції «розумної людини» при вирішенні питання про відповідальність за ексцес виконавця в англійському та американському кримінальному праві.

Причетність до кримінального правопорушення: її види, відмінність від співучасті.

Розділ 7. Обставини, що виключають кримінальну протиправність діяння в кримінальному праві України та зарубіжних країн.

Поняття та система обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння. Відсутність чіткої системи обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння за кримінальним правом Англії. Поняття «захист» в англо-американській системі кримінального права, його види. Віднесення неосудності та недосягнення суб'єктом віку, з якого може наступати відповідальність у кримінальному праві до обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння за КК Франції та Іспанії. Особливості закріплення цих обставин у КК та конституційно-правових, цивільно-правових, кримінально-процесуальних актах ФРН. Поділ обставин: що виключають протиправність та що виключають вину. Обставини, що

виключають кримінальну протиправність діяння в мусульманській кримінально-правовій системі.

Необхідна оборона, її законодавче конструювання в кримінальному праві різних зарубіжних країн. Умови правомірності необхідної оборони, відповідальність за перевищення її меж.

Крайня необхідність: законодавча регламентація та умови правомірності, відповідальність за перевищення її меж. Види крайньої необхідності за КК ФРН.

Інші обставини, що виключають кримінальну протиправність діяння: затримання особи, що вчинила кримінальне правопорушення, виконання наказу або розпорядження, фізичний чи психічний примус, виправданий ризик та ін..

Розділ 8. Покарання та інші заходи кримінально-правового впливу в кримінальному праві України та зарубіжних країн.

Поняття, ознаки та мета покарання. Різноманітність підходів до визначення поняття і мети покарання в кримінальному праві зарубіжних країн. Закріплення мети покарання крім КК і в Конституції (Іспанія, Італія), КПК (Франція). Основні теорії покарання: абсолютні, відносні та змішані (ФРН); відплати, виправлення та залякування за для попередження злочинів (превенція: загальна та спеціальна) у країнах англо-американської правової системи. Види мети покарання за Законом про кримінальне правосуддя 2003 року в Англії. Різні підходи до поняття та мети покарання представників неокласицизму та «нового соціального захисту» у Франції. Моральна (неутилітарна) та утилітарна функції покарання. Види мети покарання в мусульманській кримінально-правовій системі. Кара, як зміст покарання.

Система покарань. Поділ покарань на основні, додаткові та змішані. Кримінальні, виправні та поліцейські покарання; загальнокримінальні та

поліцейські покарання за КК Франції. Види покарань за КК Іспанії: суворі, менше суворі, невеликі. Визначення підсистем покарання: щодо неповнолітніх, військовослужбовців, юридичних осіб. Види покарань за худуд, кісас, тазір мусульманської правової системи.

Окремі види покарань. Міжнародно-правові рекомендації щодо застосування смертної кари (резолуція Генеральної Асамблеї ООН 18.12.2007 року). Смертна кара в США. Можливість широкого застосування смертної кари в країнах соціалістичної (КНР, Куба) та мусульманської правових систем. Збереження тілесних покарань в мусульманській кримінально-правовій системі.

Позбавлення волі (пожиттєво, на визначений строк, арешт) та штраф (його види та розміри, можливість заміни штрафу позбавленням волі), як основні види покарання. Позбавлення волі на визначений та невизначений строк в Англії, США. Види позбавлення волі у Франції: виправне покарання та кримінальне покарання, що має поділ на: кримінальне ув'язнення та кримінальне ув'язнювання. Нові форми виконання позбавлення волі строком до 1 року – режим полусвободи та виконання тюремного ув'язнення по частинах. Грошовий та майновий штраф у ФРН, грошовий штраф та штрафодні у Франції. Майнові покарання в країнах мусульманської правової системи: штраф, конфіскація майна, знищення майна.

Інші альтернативні позбавленню волі покарання (конфіскація майна (загальна та спеціальна); різні види позбавлення прав: позбавлення права займати певні посади або займатися певною діяльністю, позбавлення політичних або цивільних прав, позбавлення права керувати транспортним засобом, призупинення майнових та сімейних прав (інтердикт) та ін.. Додаткове кримінальне право у ФРН.

Особливості покарань щодо юридичних осіб (штраф, конфіскація майна, ліквідація та ін..).

Інші заходи кримінально-правового характеру (заходи безпеки), поняття, відмежування від покарання. Превентивний кримінально-правовий вплив. Окремі види «заходів безпеки» у кримінальному праві англо-американської правової системи. Закон про попередження злочинів 1908 року в Англії. Інститут поруки, продовжуване ув'язнення в Англії, США. Окремі види «заходів безпеки (виправлення)» у кримінальному праві романо-германської правової системи. Особисті та реальні «заходи безпеки» у кримінальному праві Франції. «Двуколіїність» (дуалістичність) системи кримінально-правових заходів у німецькому праві. Значення Закону про «звичних» злочинців 1933 року у Німеччині. Види заходів безпеки та виправлення, що пов'язані з позбавленням волі та що непов'язані з позбавленням волі.

Інститут пробації. Інші заходи кримінально-правового характеру в кримінальному законодавстві України.

Розділ 9. Загальна характеристика системи Особливої частини кримінального права.

Особлива частина як система кримінально-правових інститутів та норм, що визначають поняття та ознаки конкретних видів кримінальних правопорушень і покарань за їх вчинення в сучасному кримінальному праві. Поняття, критерії побудови, структура та значення Особливої частини. Зв'язок норм Особливої частини з нормами Загальної частини.

Характеристика Особливої частини в країнах романо-германської правової системи: розміщення кримінально-правових норм тільки у КК (Росія, Латвія, Литва та ін.) або і в інших законах (Австрії, Норвегії, Польщі, Франції та ін.), їх абстрактна визначеність, розподіл норм за структурою на розділи (глави) об'єкту посягання. Кількість та порядок послідовності розташування розділів (глав) в Особливій частині.

Відсутність загальноприйнятого визначення Особливої частини в

доктрині кримінального права і кримінальному законодавстві Англії, казуїстичний характер кримінально-правових норм. Часткові спроби систематизації. Закони по окремим видам злочинів: про зраду 1945 року, про вбивство 1957 року, про державну таємницю 1989 року, про викрадення 1996 року, про тероризм 2000 року та ін.. Дворівнева побудова Особливої частини у Зведенні Законів США (Титул 18) та окремих штатів. Закони про шахрайські дії, про податкові кримінальні правопорушення, про навколишнє природне середовище, про наркотики, про боротьбу з організованою злочинністю та ін., як підсистема Особливої частини США.

Кримінальна відповідальність за окремі види кримінальних правопорушень (загальна характеристика, особливості національної кримінально-правової регламентації).

4. ПЛАНИ, ЗАВДАННЯ І МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ, КОЛОКВІУМІВ ТА САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Загальні положення

Практичні заняття та колоквіуми спрямовані на закріплення і поглиблення знань з основних тем навчальної дисципліни, засвоєння основних понять і категорій науки порівняльного кримінального права, залучення студентів до активної навчально-дослідної діяльності, формування юридичного мислення, набуття вмінь самостійно здійснювати порівняльно-правовий аналіз кримінальних кодексів, інших нормативно-правових актів, матеріалів юридичної практики України й зарубіжних країн та застосовувати приписи джерел кримінального права для вирішення юридичних казусів.

При розгляді теоретичних питань та вирішенні завдань потрібно брати до уваги деякі методичні поради. Насамперед слід ознайомитися з юридичними приписами, якими регламентовано розв'язання тієї чи іншої проблеми кримінально-правового характеру в Україні та зарубіжних країнах. Такі приписи можуть міститися у конституції держави, ратифікованих

міжнародних договорах, деклараціях, конвенціях, кримінальному кодексі, інших законах, підзаконних нормативно-правових актах, судовій практиці, релігійних творах тощо. Також важливе значення має вивчення спеціальної наукової літератури та лекційного матеріалу. У цьому посібнику наведено як загальний список літератури та нормативних матеріалів, так і списки додаткової літератури наприкінці кожної теми, однак це не означає, що рекомендовані списки є вичерпними. Зокрема, за наявності можливості варто ознайомлюватися не лише з кримінальними кодексами зарубіжних країн у перекладі українською чи російською мовами, а й з оригінальним їх текстом у чинній редакції. Не є зайвим використання іншої додаткової інформації з електронних ресурсів Інтернету.

Здійснюючи порівняльне дослідження різних підходів до кримінально-правових проблем, за основу необхідно брати положення кримінального права України, лише після засвоєння яких рекомендується аналізувати приписи, що діють у зарубіжних країнах. Тому значна увага при вивченні навчальної дисципліни «Кримінальне право» має бути приділена опрацюванню Кримінального кодексу України, його науково-практичних коментарів, підручників і навчальних посібників з Загальної та Особливої частин кримінального права України.

На практичних заняттях студент доповідає обставини завдання і своє рішення, може брати участь в обговоренні рішення, доповнити або розвинути його, запропонувати альтернативні варіанти. Викладач при цьому може поставити додаткові питання, що стосуються поставлених у завданні проблем. Також, якщо хто-небудь із студентів має рішення, яке відрізняється від запропонованого, його слід доповісти для обговорення.

На завершення обговорення викладач підсумовує висловлені пропозиції щодо правильності рішення і акцентує увагу на допущених помилках. На підставі висновку викладача студенти повинні внести в свої відповіді корективи на берегах зошиту для практичних занять.

Крім практичних завдань, студент повинен готуватися і брати участь у колоквіумах, які проводяться за графіком. На колоквіумах обговорюються теоретичні питання за відповідною темою. При підготовці до колоквіумів необхідно: ознайомитися з програмою курсу, питаннями, які входять до теми колоквіуму; вивчити відповідні положення, що містяться у Кримінальному кодексі України та джерелах кримінального права зарубіжних країн; опрацювати конспект лекцій та матеріал, викладений у рекомендованій літературі; проаналізувати матеріали юридичної практики.

На колоквіумі студент повинен: брати участь в обговоренні питань, які розглядаються; виявити знання кримінального законодавства, теоретичного матеріалу і судової практики України та зарубіжних країн, уміння тлумачити юридичні приписи і самостійно здійснювати їх компаративний аналіз; логічно, послідовно й аргументовано викласти певний матеріал, коментувати й доповнювати відповіді інших студентів, знаходити помилки і давати правильну відповідь.

Самостійна робота, що передбачає вивчення теми «Кримінальне право: предмет, метод та місце в системі наук», яка викладається лише в лекційному курсі, підготовку до практичних занять, колоквіумів та іспиту, сприяє формуванню ґрунтовних знань з навчальної дисципліни «Кримінальне право» завдяки ознайомленню з різними видами юридичної літератури, нормативно-правовими актами, матеріалами судової практики.

Відвідування практичних занять та колоквіумів є обов'язковим для студентів. Якщо студент був відсутнім на занятті, не виконав у письмовій формі домашнє завдання чи одержав під час заняття незадовільну оцінку, він повинен відпрацювати цю тему індивідуально.

З додаткових запитань можна отримати консультацію на кафедрі.

Список літератури до всіх тем:

Антинов В.І. Кримінальний кодекс України в контексті міжнародного права та практики Європейського Союзу з прав людини: правові норми,

судова практика, науково-практичний коментар / В.І.Антипов.- Х.: Право, 2019.- 1200с.

Велика українська юридична енциклопедія .-Х.: Право.-Т.17: Кримінальне право.- 2017.- 1064 с.

Додонов В.Н. Сравнительное уголовное право. Общая часть монография / В. Н. Додонов. – М.: Юрлитинформ, 2009. – 448 с.

Есаков Г.А., Крылова Н.Е., Серебренникова А.В. Уголовное право зарубежных стран. – М.: Проспект, 2009. – 336 с.

Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар у 2 т. / за заг. ред. В.Я. Тація, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. – 5-е вид., допов. – Т.1: Загальна частина.-Х.: Право, 2013. – 376с.

Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / В. Я. Тацій, В. І. Тютюгін, В. І. Борисов та ін.; за ред.: В. Я. Тація, В. І. Тютюгіна, В. І. Борисова.– 6-те вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2020. - 584 с.

Питання кримінального права у рішеннях Конституційного Суду України: навч. посібник / упоряд.: Л.П. Брич, О.І. Денькович, Л.В. Курило, В.С. Ясеницький; вид. друге, доп. – Львів: ЛьвДУВС, 2015. – 264 с.

Правові позиції Європейського суду з прав людини: аналітичний огляд / О.М. Дроздов, О.В. Дроздова; за заг. ред. О.М. Дроздова, М.С. Ковтун, В.І. Ковтуна. – Х.: Видавничий буд-к «Фактор», 2018. – 624 с.

Малиновский А.А. Сравнительное уголовное право: Учебник.- 2-е изд., доп. и перераб.- М.: Юритлитинформ, 2016.- 712с.

Старовойтова Ю.Г. Загальна частина кримінального права Англії та США: навч. посібник.–К.:Атіка, 2012.–104 с.

Уголовное право зарубежных государств. Общая часть: ученик для бакалавриата и магистратуры /под ред. А.В. Наумова, А.Г. Кибальника. М.: Изд-во Юрайт, 2018. 285с.

Уголовное право зарубежных стран. В 3т. Том 1. Общая часть. Англия, США: учебник для бакалаврата и магистратуры /отв. ред. Н.Е. Крылова. 5-е изд., перераб. и доп. М.: Изд-во Юрайт, 2019. 240с.

Уголовное право зарубежных стран. В 3т. Том 2. Общая часть. Франция, Германия, Италия, Япония: учебник для бакалаврата и магистратуры /отв. ред. Н.Е. Крылова. 5-е изд., перераб. и доп. М.: Изд-во Юрайт, 2018.- 263с.

Хавронюк М.І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації. – К.: Юрисконсульт, 2006. – 1048с.

Хохлова І.В., Шем'яков О.П. Кримінальне право зарубіжних країн (в питаннях та відповідях): Навчальний посібник.- К.: Центр навчальної літератури, 2009.- 256с.

Яценко С.С. Основні питання Загальної частини кримінального права іноземних держав. Навчальний посібник. - К.:ВД «Дакор», 2013.-168 с.

**ТЕМА 1. Кримінальне право,
його предмет, метод та місце в системі наук
(тема вивчається самостійно)**

Питання для обговорення

1. Поняття кримінального права як навчальної дисципліни, його значення.
2. Мета і завдання навчального курсу «Кримінальне право», зв'язок з іншими навчальними дисциплінами.
3. Кримінальне право як наука: поняття, предмет і метод вивчення.
4. Місце кримінального права в системі юридичних наук, його взаємодія з міжнародним кримінальним правом.

Список додаткової літератури

Баулін Ю. В. Сучасне кримінальне право України: підсумки, тенденції, перспективи розвитку. Питання боротьби зі злочинністю: зб. наук. пр. / ред. кол.: В. І. Борисов та ін. – Х. : Право, 2012. Вип. 23. С. 29-42.

Баулін Ю., Тацій В. Завдання вітчизняної кримінально-правової науки в умовах реформування кримінального законодавства України. Право України. 2020. № 2. С. 17-30.

Берзін П.С. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник.- у 3-х т.- Т.1.-Загальні засади.- К.: ВД «Дакор», 2018.- 404с.

Водянніков О. Методологія порівняльно-правового аналізу: межі порівняльно-правового методу в кримінальному праві // Кримінальний кодекс України: 10 років очікувань: тези доповідей та повідомлень учасників Міжнародного симпозіуму (м. Львів, 23-24 вересня 2011р.). – Львів: Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2011. – С. 91-96.

Галабала М. В. Кримінально-правова наука незалежної України. Проблеми загальної частини : монографія. К. : ЮрінкомІнтер, 2013. 240 с.

Грищук В. К. Поняття, предмет, методи, завдання, функції, система, джерела та принципи українського кримінального права : навч. посіб. –Львів: Львівськ. держ. ун-т внутр. справ, 2009. 112 с.

Колос М.І. Українське кримінальне право: походження, розвиток і сучасність: монографія /М.І.Колос.- К.: ВД «Освіта України», 2019.-836с.

Панов М. І. Вступ до навчального курсу «Кримінальне право України» : лекція. – Київ : Ін Юре, 2015. 104 с.

Плавич В. Проблеми входження України до Європейського правового простору // Юридична Україна. – 2003. - №5. – С.24-27.

Сучасна кримінально-правова політика України: реалії та перспективи /Ю.В.Баулін, М.В.Буроменський, В.В.Голіна та ін.; за заг.ред. Ю.В.Бауліна.- К.: ВАІТЕ, 2015.- 688с.

Харитонова О.І., Харитонов Є.О. Порівняльне право Європи: Основи порівняльного правознавства. Європейські традиції. – Х.: Одиссей. – 2002.

Хавронюк М.І. Історія кримінального права європейських країн.- К.: Істина, 2006.- 192с.

ТЕМА 2. Сучасні кримінально-правові системи.

Основні тенденції їх розвитку.

Методичні рекомендації. При вивченні цієї теми слід засвоїти зміст поняття «кримінально-правова система» та його співвідношення з поняттям «система кримінального права». При цьому потрібно виходити з того, що поняття кримінально-правової системи є ширшим за систему кримінального права, яка складається з Загальної та Особливої частин, інститутів, кримінально-правових норм та принципів. Сучасне розуміння кримінально-правової системи охоплює як саму систему кримінального права, так і практику його застосування, соціальну обумовленість, правову культуру суспільства й організаційну побудову відповідних правових установ. Зазначені елементи в їх єдності утворюють структуру кримінально-правової системи. Важливо усвідомити, що будь-яка держава має власну кримінально-правову систему, якій притаманні як спільні риси з кримінально-правовими системами інших держав, так і специфічні особливості. А у деяких державах одночасно існують декілька кримінально-правових систем, наприклад, у США функціонує федеральна кримінально-правова система та відносно самостійні кримінально-правові системи окремих штатів.

Розглядаючи типи кримінально-правових систем, необхідно з'ясувати сукупність критеріїв класифікації, на підставі яких можливе об'єднання національних кримінально-правових систем у типи. Так, типологія повинна враховувати спільність історичного розвитку (що включає спільність соціальних процесів та правових вчень, які вплинули на розвиток кримінально-правової системи, зокрема, шкіл кримінального права), єдність джерел кримінального права, прийомів законодавчої техніки та способів тлумачення, подібність структури кримінально-правової системи та побудови правових інститутів, єдині підходи у практиці правозастосування, спільні риси правової культури тощо. При виокремленні конкретних типів кримінально-правових систем слід звернути увагу на різні підходи до цього питання, які існують у науці (зокрема, типології правових систем Р. Давіда,

А.В.Наумова та ін.). Достатньо обґрунтованою потрібно визнати класифікацію правових систем країн світу на романо-германський, англо-американський, соціалістичний та релігійно-традиційний типи. Також при розкритті другого питання теми слід виділити принципові, найбільш суттєві особливості, які визначають специфіку кожного з типів кримінально-правової системи, та визначити місце кримінально-правової системи України.

Характеристику романо-германської кримінально-правової системи доцільно розпочати з окреслення країн її функціонування та розподілу на підвиди: «романський» (Франція, Бельгія, Іспанія, Італія, Нідерланди, Португалія та ін.) і «германський» (ФРН, Австрія, Угорщина, Швейцарія тощо). При встановленні історичних умов її виникнення й розвитку потрібно мати на увазі, що цей тип кримінально-правової системи сформувався як результат рецепції римського права на тлі праць учених європейських університетів XII століття. Підходи, принципи, терміни римського права стали в багатьох країнах загально визнаними й через це у подальшому, поєднуючись з ідеями природного права, у значній мірі сприяли уніфікації як європейського, так і міжнародного законодавства. Також романо-германській кримінально-правовій системі, крім впливу римського права, властиві такі риси, як визнання кримінального закону основним (або єдиним) джерелом кримінального права, кодифікація кримінального законодавства, узагальненість (абстрактність) законодавчих положень, що нерідко викликає потребу у тлумаченні закону. Для «германського» підвиду кримінально-правової системи порівняно з «романським» характерна дещо більша ступінь конкретизації юридичних приписів та відносно невелика загальна частина законодавчих актів.

Необхідно звернути увагу на особливості правових систем країн Скандинавії (Данія, Ісландія, Норвегія, Фінляндія, Швеція) та Латинської Америки (Аргентина, Бразилія, Парагвай, Уругвай, Чилі та ін.), які іноді

виділяють в окремий гібридний (змішаний) тип, що межує з романо-германським, але меншою мірою зазнає впливу римського права та нерідко запозичує окремі риси англо-американського типу. Зокрема, потрібно враховувати, що законодавство країн Скандинавії після створення у 1952 році Північного союзу значно уніфіковане, кодифікація кримінального законодавства відбувається за зразком «германського» підвиду. Закон хоча й є основним джерелом права, однак важливу роль відіграє також судовий прецедент. В останні кілька десятиліть інтеграційні процеси посилюють вплив правових систем скандинавських країн на законодавство країн Прибалтики. Англо-американська правова система суттєво позначається на розвитку законодавства країн Латинської Америки, оскільки конституційною моделлю у цих державах є Конституція США 1787 року.

Характеризуючи англо-американський тип, до якого належать кримінально-правові системи Великої Британії, США, а також Австралії, Канади, Нової Зеландії та інших держав-членів Британського співтовариства націй, слід розкрити його риси: розподіл на загальне право та право справедливості; основним джерелом кримінального права є судовий прецедент, порівняно з яким законодавчі положення (статутне право) мають менше значення; казуїстичність правових приписів та своєрідність юридичної термінології; кримінальне законодавство переважно не систематизовано (насамперед, в Англії). Крім цього, необхідно з'ясувати особливості кримінально-правової системи США: зростання ролі кодифікованого законодавства і консолідованих судових прецедентів, виокремлення федерального законодавства та законів окремих штатів, наявність типових законів для штатів (зокрема, кримінального кодексу), значну компетенцію та меншу централізацію судових органів тощо. Так само потрібно звернути увагу на особливості кримінально-правової системи Шотландії і Північної Ірландії у порівнянні з системами Англії й Уельсу. При встановленні впливу англійського права на кримінально-правові системи в межах англо-

американського типу слід виходити з наявності особливого механізму «переводу» прецедентних норм, коли ці норми, вироблені судами Англії, застосовуються судами інших держав Британського співтовариства нарівні або навіть переважно у порівнянні з прецедентами національних судів.

При вивченні особливостей соціалістичної кримінально-правової системи потрібно вказати на історичні, культурні й ідеологічні передумови її формування. Важливо усвідомити, що цей тип кримінально-правової системи має спільні риси з романо-германським типом (у юридичній термінології, джерелах права тощо), однак значно відрізняється своєю політизованістю (що проявлялася як у законодавстві, так і в організації правових установ), класовим характером (класова доцільність мала перевагу над законом, внаслідок чого певний час домінувало матеріальне визначення злочину та допускалася аналогія закону у кримінальному праві), ототожненням права й закону, домінуванням імперативних норм і досить жорстоких санкцій, особливо за політичні злочини. Соціалістичні кримінально-правові системи у сучасному світі збереглися в одиничних країнах (Китайській Народній Республіці, Північній Кореї), переважно у трансформованому вигляді.

Релігійно-традиційний тип кримінально-правової системи розподіляють на релігійний (мусульманське, індуське та іудейське право) та традиційний підвиди (окремі країни Далекого Сходу, Африки). Серед різних форм цього типу найбільш географічно поширеним є мусульманське право (Ірак, Іран, Кувейт, Марокко, Пакистан, Саудівська Аравія та низка інших країн Азії і Африки). При його характеристиці необхідно детально розкрити такі особливості: релігійний характер (відповідність законодавства нормам шаріату); джерелами права є Коран (священна книга мусульман), суні (доповнення Корану), іджма (тлумачення Корану і сун) і кіяс (рішення за аналогією); наявність спеціальних релігійних судів (каді); імперативність правових норм, достатньо широке застосування суворих покарань (насамперед за злочини проти релігії); казуїстичність, недостатня

систематизованість законодавства та ін. Слід зазначити, що мусульманське право широко застосовується в релігійних кримінально-правових системах лише окремих країн (Ірану, Пакистану, Саудівської Аравії), у багатьох інших країнах сфера його застосування в тій чи іншій мірі обмежується. Так, кримінально-правова система Туреччини майже не зберегла елементів мусульманського права і фактично набула ознак романо-германського типу, що є проявом її «вестернізації».

При розкритті змісту поняття «сучасне кримінальне право» потрібно виходити з того, що кримінальне право повинно своєчасно реагувати на закономірності й потреби розвитку суспільства, людської цивілізації, будь-які правові реформи мусять бути соціально обумовленими та науково обґрунтованими. До тенденцій розвитку кримінального права слід відносити: зближення різних кримінально-правових систем на основі загальновизнаних принципів (гуманізму, справедливості тощо); криміналізація суспільно небезпечних діянь, які вчиняються за допомогою засобів науково-технічного прогресу (кіберзлочинність, незаконні дії з пластиковими картками, електронними грошима тощо); посилення протидії на міжнародному та національному рівні посяганням на довкілля, тероризму, расизму й іншим проявам екстремізму, корупційним діянням; поява нових видів покарань та інших примусових заходів, метою яких насамперед є виправлення та ресоціалізація злочинців; розширення сфер імплементації норм міжнародного права у національне кримінальне законодавство. Доцільно оцінити проблеми та перспективи подальшого розвитку кримінально-правової системи України з урахуванням сучасних законодавчих реформ.

Колоквіум (2 години)

Питання для обговорення

1. Поняття кримінально-правової системи, її структура та види (типи).
2. Романо-германська кримінально-правова система. Особливості кримінально-правових систем країн Скандинавії та Латинської Америки.

3. Англо-американська кримінально-правова система.
4. Соціалістична кримінально-правова система.
5. Релігійно-традиційний тип кримінально-правової системи.
Особливості мусульманського кримінального права.
6. Основні тенденції розвитку сучасного кримінального права в Україні і світі.

Список додаткової літератури

Бехруз Х. Порівняльне правознавство: Підручник / Х. Бехруз. – Одеса: Фенікс, 2009. – 464 с.

Давид Р., Жоффре-Спинози К. Основные правовые системы современности / Пер. с франц. В.А. Туманова. – М.: Международные отношения, 2003. – 400 с.

Дамирли М.А. Сравнительное исламское право: введение в теорию и методологию.-Одесса: Фонд поддержки фундаментальных исследований; Феникс, 2017.- 296с.

Есаков Г.А. Англо-американское уголовное право: эволюция и современное состояние общей части: монография. – М., 2007. – 736 с.

Петришин О.В., Зінченко О.В. Правова карта сучасного світу: навч. посіб. для студентів-магістрів юрид. вищ. навч. закл. і ф-тів/О.В.Петришин, О.В. Зінченко.- Х.: Право, 2018.- 508 с.

Флэтчер Дж., Наумов А.В. Основные концепции современного уголовного права. – М., 1998. – 512 с.

ТЕМА 3. Джерела кримінального права України та зарубіжних країн.

Методичні рекомендації. Підготовка до колоквиуму має охоплювати засвоєння теоретичного та законодавчого матеріалу. При цьому необхідно мати на увазі, що норми кримінального права України встановлюються вищим органом законодавчої влади і закріплюються у відповідних законах

(позитивне право). Саме тому кримінальне право має формальну визначеність – воно точно фіксує в законах у формалізованому вигляді в словесній формі ознаки кримінальних правопорушень і покарань за них. Відповідно до п. 22 ст. 92 Конституції України закони про кримінальну відповідальність видаються виключно Верховною Радою України, адже основним джерелом кримінального права є кримінальний закон.

При вивченні питання, пов'язаного із загальною характеристикою джерел кримінального права інших зарубіжних країн, слід звернути на дуалізм, який є особливістю джерел кримінального права, зокрема, США та ФРН, що пов'язаний з федеральним устроєм держави.

Вивчаючи питання про джерела кримінального права в країнах англо-американської правової системи, необхідно мати на увазі, що головним джерелом англійського права є судовий прецедент, що створюється судовою практикою. Необхідно надати поняття, зміст, значення прецеденту. Слід мати також на увазі, що другим джерелом кримінального права в країнах англо-американської правової системи визнаються закони і підзаконні нормативні акти, але варто пам'ятати, що писаної конституції в Англії немає, тому існує деяка сукупність норм законодавчого походження, що регламентує основні права та обов'язки підданих. Також до джерел права в країнах англо-американської правової системи відносять також звичай, але слід мати на увазі, що він має другорядне значення і нині він має дуже обмежене використання, оскільки чинний до цього часу Закон від 1265 року встановив можливість використовувати лише звичаї, які склалися і були чинними до 1189 року.

При вивченні питання про джерела кримінального права романо-германської правової системи слід мати на увазі, що конституції більшості країн, які належать до цієї правової системи, наголошують на принципі, згідно з яким міжнародно-правові акти після їх ратифікації мають пріоритет над актами національного законодавства, проте норми міжнародних договорів не можуть суперечити конституції. Особливу увагу необхідно

приділити питанню, пов'язаному з кодифікацією законодавства, оскільки вона відіграє значну роль, дозволяє упорядкувати норми права шляхом переробки чинного законодавства і створення в процесі правотворчості єдиного, логічно, юридично і соціально цілісного, внутрішньо і зовнішньо узгодженого нормативно-правового акта. Практично в усіх країнах романо-германської правової системи діють п'ять основних кодексів: кримінальний, цивільний, кримінально-процесуальний, цивільно-кримінальний та комерційний (торговельний). Отже, кримінальний закон у країнах із цією системою права можна вважати основним джерелом кримінального права.

Розглядаючи питання щодо шаріату та його ролі в кримінальному праві мусульманської правової системи варто зазначити, що до мусульманської правової системи відносять 45 афро-азіатських держав (від Марокко до Індонезії). У таких країнах понад 80% населення є мусульманами, тому іслам проголошений у конституціях державною релігією. Тому головним джерелом кримінального права в мусульманських державах і донині є релігійні писання: Суна, Коран і т.д. Шаріат складається з двох частин - принципів віри (акід) і принципів права (фікх), який виступає основним джерелом кримінального права Єгипту, Саудівської Аравії та ін. Мусульманське право діє тут насамперед у своєму традиційному вигляді - судді засновують свої рішення на визнаних творах представників школи певного штибу. У сукупності з шаріатом діють також нормативні акти, прийняті державними органами (закони в Саудівській Аравії про відповідальність за вживання спиртних напоїв, про статеві збочення та ін.).

Колоквіум (2 години)

Питання для обговорення

1. Загальна характеристика джерел кримінального права України та зарубіжних країн.
2. Джерела кримінального права в країнах англо-американської правової системи.

3. Джерела кримінального права в країнах романо-германської правової системи.

4. Джерела кримінального права в країнах мусульманської правової системи.

Теми повідомлень та рефератів

1. Роль ідеології у питанні джерел кримінального права в країнах соціалістичної правової системи.

2. Шаріат в кримінальному праві країн мусульманської правової системи.

Список додаткової літератури

Авраменко Е., Авраменко А. Сравнительно-правовой анализ уголовно-правовых норм Украины и мусульманского уголовного права // Ислам і сучасний світ: Роботи учасн. другого та третього всеукр. конкурсів ісламознав. дослідж. молодих учених ім. А. Кримського. - К. : Ансар Фаундейши / Всеукраїнська громадська організація "Український центр ісламознавства", Ісламський громадський культурний центр м. Києва, 2009. - С. 43-82.

Берзін П.С. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник.- у 3-х т.- Т.1.-Загальні засади.- К.: ВД «Дакор», 2018.- 404с.

Гречанюк С. В. Проблеми застосування мусульманського права // Держава і право. Юридичні і політичні науки. Вип.28. – К. : Ін-т держави і права НАН України / голова редкол. Ю. С. Шемшученко, 2005. – С. 135-141.

Грищук В.К. Поняття, предмет, методи, завдання, функції, система, джерела та принципи українського кримінального права.-Львів.: Львів.держ.ун-т внутр.. справ, 2009.-122с.

Дамирли М.А. Сравнительное исламское право: введение в теорию и методологию.-Одесса: Фонд поддержки фундаментальных исследований; Феникс, 2017.- 296с.

Наталіч О.Ю. Джерела кримінального права та судово-слідча практика // Держава і право: de lege praeterita, instante, futura : тези міжнар. наук.-практ. конф., 27-28 листоп. 2009 р. - Миколаїв : Іліон / уклад.: І. Г. Оборотов, Р. І. Обручков, 2009. – С. 321-322.

ТЕМА 4. Дія кримінального закону у часі та просторі.

Методичні рекомендації. Розглядаючи питання даної теми про чинність кримінального закону у часі, необхідно ознайомитись зі змістом ч. 2 та 3 ст. 57, ст. ст. 58, 94, ч. 2 ст. 152 Конституції України, статтями 4, 5 Кримінального кодексу України, Указом Президента України 10 червня 1997 року «Про порядок офіційного оприлюднення нормативно-правових актів та набрання ними чинності», статтями 137 і 139 Регламенту Верховної Ради України від 19 вересня 2008 року, рішеннями Конституційного Суду України від 9 лютого 1999 року (справа про зворотну дію в часі законів та інших нормативно-правових актів) та від 19 квітня 2000 року (справа про зворотну дію кримінального закону в часі). При цьому треба засвоїти питання про порядок і час набуття чинності законом про кримінальну відповідальність, підстави втрати ним чинності та про визначення часу вчинення кримінального правопорушення. Особливу увагу слід звернути на вивчення випадків, коли закон про кримінальну відповідальність має зворотну дію. Треба засвоїти поняття «зворотна дія закону про кримінальну відповідальність»; підстави, межі та кримінально-правові наслідки зворотної дії цього закону.

Вивчаючи питання про чинність закону про кримінальну відповідальність у просторі, слід ознайомитися зі змістом ч. 1 ст. 2; ст. 18; ч. 1 ст. 26 Конституції України, статтями 6-10 КК України, законами України «Про державний кордон України» від 4 листопада 1991 року №1777-ХІІ, «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» від 4 лютого 1994 року № 3929-ХІІ, а також міжнародно-правовими зобов'язаннями України у сфері протидії злочинності. При цьому треба звернути увагу на проблему

визначення місця вчинення кримінального правопорушення, визначення меж території України. Крім того, проаналізувати випадки, коли КК України застосовується до осіб, що вчинили кримінальні правопорушення за межами України, та ґрунтовно розглянути принципи його дії, а саме: територіальний, громадянства, реальний, універсальний. Показати особливості принципу прапора за кримінальним правом Австрії, КНР, ФРН, Японії, «активного» та «пасивного» громадянства у Франції, а також розкрити зміст «дипломатичного імунітету» (екс-територіальності). В чому він полягає, на яких осіб розповсюджується, навести випадки його втрати, коли особа оголошується персоною "non grata".

У третьому питанні належить засвоїти основні положення екстрадиції, як процесу передачі особи, що вчинила кримінальне правопорушення іншій державі для застосування до нього кримінального покарання. Тут варто пам'ятати, що інститут екстрадиції, це комплексних правовий інститут, який об'єднує в собі норм кримінального права, кримінального процесу, міжнародного права. Його реалізація здійснюється відповідно до заключних угод між державами – сторонами угоди. Принципи та зміст угоди узгоджується її сторонами і потребують обов'язкового виконання.

Колоквіум (2 години)

Питання для обговорення

1. Дія кримінального закону у часі. Зворотна дія закону.
2. Дія кримінального закону у просторі, принципи його дії.
3. Екстрадиція в кримінальному праві України та зарубіжних країн.

ЗАВДАННЯ

1. Громадянин України Монастирський, знаходячись у відрядженні у Вірменії, вчинив крадіжку чужого майна, за що був засуджений вірменським судом до двох років позбавлення волі. Це покарання він повністю відбув і повернувся в Україну.

Чи може Монастирський бути притягнутий в Україні до кримінальної відповідальності за даний злочин, вчинений у Вірменії?

ВАРІАНТ: після повернення в Україні Монастирський знову вчинив крадіжку.

*Чи може крадіжка, вчинена в Україні, кваліфікуватися як повторна?
Чи має юридичне значення в Україні вирок вірменського суду?*

2. Громадянин Колумбії Маркес, який був перший секретарем посольства своєї країни в Іспанії, і Веласкес – журналіст-міжнародник очолювали злочинну організацію, яка займалася виготовленням підроблених доларів США. Під час транзитної поїздки через територію України Маркес і Веласкес були затримані за вказівкою інторполу.

Чи можуть Маркес і Веласкес бути притягнуті до кримінальної відповідальності в Україні? Чи можуть вони бути видані іноземній країні?

Список додаткової літератури

Віденська Конвенція про дипломатичні зносини від 18.04.1961.

Європейська Конвенція про видачу правопорушників від 13.12.1957.

Європейська Конвенція про передачу засуджених осіб від 21.03.1983.

Конвенція про консульські відносини від 24.04.1963.

Воробей П.А. Завдання і дія кримінального закону /П.А. Воробей, М.Й.Коржанський, В.М. Щупаковський.- К.: Генеза, 1997.- 157с.

Житний О.О. Кримінальне право України в міжнародному вимірі (порівняльно-правовий аналіз) : монографія. – Х.: Одиссей, 2013. – 376 с.

Ковальова Т. І. Екстериторіальна дія закону України про кримінальну відповідальність у просторі.Юридична наука. 2017. № 7. С. 4-24.

Ковальова Т. І. Територіальна дія Закону України про кримінальну відповідальність у просторі.Юридична наука. 2017. № 5. С. 65-94.

Нестеренко С. С. Міжнародно-правовий захист прав людини при здійсненні екстрадиції : монографія. Одеса: Фенікс, 2011. -192 с.

Никифоров Б. С. Современное американское уголовное право, М.: Наука, 1990. - 254 с.

Пономаренко Ю.А. Чинність і дія кримінального закону в часі.- К.:Атіка, 2005.-208с.

Сюкияйнен Л. Р. Шариат: релігія, нравственность, право // Государство и право. - 1996. - № 8. - С. 120-129.

Шаблистий В. В. Нові виклики зворотної дії закону про кримінальну відповідальність у часі. Вісник Кримінологічної асоціації України : зб. наук. пр. / Харків. нац. ун-т внутр. справ, Кримінолог. асоц. України. 2017. № 1 (15). С. 159-166.

ТЕМА 5. Поняття кримінального правопорушення.

Методичні рекомендації. При вивченні даної теми потрібно перш за все звернутися до визначення поняття кримінального правопорушення, передбачене ч.1 ст.11 КК України. Слід акцентувати увагу на особливості цього визначення як формально-матеріального. Зупиняючись на характеристиці ознак поняття кримінального правопорушення, потрібно докладно розкрити їх зміст. При розгляді ознаки протиправності необхідно з'ясувати значення заборони у кримінальному праві України на застосування аналогії (ч.4 ст.3 КК).

При проведенні порівняльного аналізу визначення поняття кримінального правопорушення за кримінальним законодавством України та зарубіжних країн треба виходити з того, що існує багато способів його визначення. Враховуючи досвід закордонних КК (наприклад, ФРН, окремих штатів США) потрібно вказати на зв'язок формального визначення злочинного діяння з принципом «*nullum crimen sine lege*», тобто на заборону діяння кримінальним законом та його караність. Крім цього, доцільно розглянути питання про ознаки злочинного діяння за кримінальним правом романо-германської правової системи (матеріальну, законодавчу, психологічну ознаки за кримінальним правом Франції; протиправність, винність, караність за кримінальним правом ФРН та ін.). Окремо слід зупинитися на

характеристиці елементів злочинного діяння «actus reus» та «mens rea» за кримінальним правом англо-американської правової системи.

У питанні про класифікацію кримінальних правопорушень (злочинних діянь) слід виходити з того критерію, який покладений в основу цієї класифікації. Відповідно до ст.12 КК України таким критерієм виступає тяжкість діяння, забороненого кримінальним законом, де кримінальні правопорушення поділяються на кримінальні проступки і злочини. В свою чергу, злочини, згідно з ч.3 ст.12 КК поділяються на три групи: нетяжкі, тяжкі та особливо тяжкі. Найбільш розповсюдженою класифікацією злочинів за кримінальним правом США є їх розподіл на фелонію (felony) та місдімінор (misdemeanor). На рівні окремих штатів вони підрозділяються залежно від розмірі покарання ще на різні категорії: класи, степені та ін.. Навпаки, в Англії, з 1967 року Законом про кримінальне право розподіл злочинів на фелонію та місдімінор був скасований і запроваджений їх поділ на арештні та не арештні. У ФРН, Нідерландах, Італії, Австрії злочинні діяння розподіляються на злочин і проступок, а в іспанському КК (ст.13) поруч з проступком встановлений ще розподіл злочинів на види: тяжкі та менш тяжкі. В КК Бельгії, Швейцарії залежності від тяжкості виділяють три види злочинних діянь: злочин, проступок, порушення. У Франції (ст.111-1 КК) крім того передбачається ще класифікації злочинних діянь за їх характером, а саме: 1. загальнокримінальні, 2. політичні, 3. військові. В країнах мусульманської правової системи злочини класифікуються також за двома критеріями шаріату: ступенем тяжкості передбаченого покарання та спрямованості на певні інтереси, права. Тут виділяють такі види злочинів: 1. худуд (хадд), тобто на загальні цінності ісламу, посягання на «права Аллаха», 2. кісас, тобто злочини проти особи, 3. тазір, тобто усі інші злочини.

Колоквіум (2 години)

Питання для обговорення

1. Поняття кримінального правопорушення та його ознаки за кримінальним правом України та зарубіжних країн.

2. Види визначень поняття кримінального правопорушення (злочинного діяння) - формальне, прагматичне, змішане.

3. Класифікація кримінальних правопорушень (злочинних діянь).
Кримінальний проступок. Види злочинів.

ЗАВДАННЯ

1. Медичний працівник Осипов розголосив відомості про проведення медичного огляду Куропаткіної на виявлення зараження виліковною хворобою. Хворобу не було виявлено, але ображена Куропаткіна подала заяву до правоохоронних органів з проханням притягнути Осипова до кримінальної відповідальності. В реєстрації кримінального провадження було відмовлено.

Куропаткіна в своїх скаргах не погоджувалася з таким рішенням і наполягала на притягненні Осипова до кримінальної відповідальності.

Ознайомившись з текстом ст.132 КК України, визначте, чи є скоєне Осиповим діяння кримінальним правопорушенням. Якщо ні, то чому, яка ознака кримінального правопорушення відсутня?

2. Воронцов, дізнавшись, що у касі заводу зберігається значна сума грошей, вирішив їх викрасти. Дочекавшись, коли всі робітники пішли додому, він вліз до каси, зламав сейф, але знайшов там лише 19 грн. Вхопив гроші та хутко зник.

Чи є підстави визнати вчинене Куречком діяння малозначним і застосувати до нього ч.2 ст.11 КК України? Якщо ні, то чому? Які обов'язкові умови застосування ч.2 ст.11 КК України?

Тами повідомлень та рефератів

1. Класифікація кримінальних правопорушень (злочинних діянь) в країнах романо-германської правової системи

2. Класифікація кримінальних правопорушень (злочинних діянь) в країнах англо-американської правової системи

Список додаткової літератури

Готтфредсон М., Герші Т. Загальна теорія злочину /пер. з англ. Н.Бордукової.- Х.: Атіка, 2000.-326с.

Кибальник А. Преступное деяние в доктрине уголовного права и в судебной практике Англии // Уголовное право. -2006.- № 2.

Киричко В.Н. Некоторые методологические предпосылки исследования общественной опасности в науке уголовного права //Проблеми законності: Респ. міжвідом. наук. зб. /Відп. ред.. В.Я.Тацій. - Харків; Нац. юрид. акад. України.- 1998.-Вип.33.-С.118-124.

Кривоченко Л.М. Класифікація злочинів за ступенем тяжкості у Кримінальному кодексі України.-:Юрінком Інтер, 2010. – 120с.

Кримінальний проступок у доктрині та законодавстві / авт. кол.: В.О.Туляков, Г.П. Пімонов, Н.І. Мітріцян [та ін.] ; за заг. ред. В.О. Тулякова. – Одеса: Юрид. літ-ра, 2012. – 424 с.

Наукове та законодавче забезпечення реалізації концепції кримінального проступку / за заг. ред. С.В. Кивалова, В.О. Тулякова; НУ ОЮА. – Одеса: Юрид. лит., 2014. – 176 с.

Панов Н.И. Преступление: методологические аспекты исследования и отражения в уголовном праве //Проблемы законности: Респ. межведом. научн. сборник.- Х., 1995.-Вып.30.-С.121-129.

Поцелуев Е.Л. Понятие преступного деяния в романо-германском праве (по уголовному праву Франции и ФРГ) // Суд и правосудие.- 2003. - № 4.

Фулей Т.І. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя: Науково-методичний посібник для суддів. – 2-ге вид. випр., допов. – К., 2015. – 208 с.

Хавронюк М.І. Проступок, його сутність і порядок досудового розслідування та судового розгляду: новітні середньоазійські підходи порівняно з уже відомими // Право України. – 2020. – № 2. – С. 119-137

ТЕМА 6. Підстава кримінальної відповідальності

Методичні рекомендації. При підготовці до колоквиуму за цією темою, необхідно вивчити визначення поняття кримінальної відповідальності, проаналізувати її характерні особливості як одного з видів юридичної відповідальності. На підставі рішення Конституційного Суду України від 27.10.1999 року визначити момент виникнення та припинення кримінальної відповідальності. Потім, слід засередити увагу на питанні про підставу кримінальної відповідальності. Відповідно до положень ст.2 КК України в якості такої підстави передбачений склад кримінального правопорушення. Потрібно засвоїти, що за своїм змістом склад кримінального правопорушення містить чотири елементи: об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт, суб'єктивна сторона.

За другим питанням теми слід розкрити види складів кримінального правопорушення за відповідними критеріями: 1. За ступенем суспільної небезпеки, 2. За характером структури, 3. За особливостями конструкції. Потім необхідно показати відмінність поняття «складу кримінального правопорушення» від «поняття кримінального правопорушення», дати визначення «кваліфікації складу кримінального правопорушення» та її значення.

Третьє питання присвячено аналізу підстави кримінальної відповідальності за кримінальним правом зарубіжних країн. Важливо не тільки засвоїти її характерні риси та ознаки за кримінальним правом Франції (діяння повинно бути легальним, матеріальним та моральним), ФРН («склад діяння»), Англії та США («actus reus» та «mens rea»), але , і показати відмінність від складу кримінального правопорушення за КК України.

Колоквіум (2 години)

Питання для обговорення

1. Поняття та зміст підстави кримінальної відповідальності за кримінальним правом України. Склад кримінального правопорушення.
2. Види складів кримінального правопорушення
3. Підстава кримінальної відповідальності за кримінальним правом країн романо-германської та англо-американської правових систем.

Список додаткової літератури

Бажанов М.И. О функциях состава преступления (процессуальная функция) //Проблемы законности: Республик.межвед.науч.сб.Вып.29. /Отв. В.Я.Таций.- Харьков: Нац.юрид.акад.Украины,1995.-С.96-102.

Брайнін Я.М. Основні питання загального вчення про склад злочину /Я.М. Брайнін.- К.: Вид-во КГУ, 1964.-189с.

Грищук В.К. Філософсько-правове розуміння відповідальності людини.- Хмельницький: Хмельниц.ун-т упр. та права, 2012.- 736с.

Жалинский А. Э. Современное немецкое уголовное право. – М.: Проспект: Велби, 2004. – 560 с.

Коротков М.О. Поняття злочину та складу кримінального діяння за кримінальним правом ФРН //Вестник Одесского госун.та.-1999.-Т.4.-Вып.- С.110-112.

Красницький І.В. Кримінальна відповідальність як інститут кримінального права Франції та України: порівняльний аналіз: монографія /І.В. Красницький.- Львів: Львів.держ.ун-т внутр.. справ, 2008.-232с.

Куц В. М. Теорія кримінальної відповідальності [Електронний ресурс] : навч. посіб. / В. М. Куц. – Режим доступу: [https:// law.wikireading.ru/8067](https://law.wikireading.ru/8067).

Литвинов О. М. Концептуальна модель механізму реалізації кримінальної відповідальності : монографія / О.М. Литвинов, І.І. Митрофанов. – Х.: Золота миля, 2017. – 180 с.

Мирошниченко Н. А. Состав преступления: Текст лекций. – Одесская

нац. юрид. акад. – Одеса, 2006. – 74 с.

Музыка А.А., Багиров С.Р. Причинная связь: уголовно-правовой очерк. – Хмельницкий: Изд-во Хмельницкого ун-та управления и права, 2009. – 112 с.

Строган А. Ю. Склад злочину як підстава кримінальної відповідальності : навч. посіб. – К. : Атіка, 2007. – 424 с.

Ферри Э. Уголовная социология.- М.: ИНФРА-М, 2005.- 658с.

ТЕМА 7. Об'єктивні ознаки кримінального правопорушення.

Методичні рекомендації. Вивчення цієї теми передбачає здійснення порівняльного аналізу положень кримінального права України і відповідних положень кримінального права країн континентальної та англо-американської системи права щодо об'єктивних ознак кримінального правопорушення (злочинного діяння). При цьому треба вказати, що незважаючи на те, що поняття «склад кримінального правопорушення» не використовується у кримінальному праві зарубіжних країн, встановлення у злочинному діянні об'єктивного та суб'єктивного елементів визнається необхідною умовою кримінальної відповідальності у кримінальному праві цих країн. Студент має назвати об'єктивні ознаки кримінального правопорушення (злочинного діяння) за кримінальним правом України та зарубіжних країн, звернувши увагу на існування відмінностей у наборі об'єктивних ознак діяння.

Необхідно надати поняття об'єкта кримінального правопорушення, здійснити класифікацію об'єкта кримінального правопорушення за горизонталлю та вертикаллю, і розкрити його кримінально-правове значення. Окрему увагу слід звернути на співвідношення об'єкта кримінального правопорушення та його предмета, зробивши наголос на тому, що під об'єктом діяння у зарубіжному кримінальному праві розуміється те, що у вітчизняному праві іменується предметом кримінального правопорушення.

Розглядаючи питання об'єктивної сторони кримінального правопорушення, слід надати їй визначення та здійснити класифікацію ознак об'єктивної сторони кримінального правопорушення на обов'язкові та факультативні. У порядку порівняння з кримінальним правом країн континентальної системи права на прикладі ФРН треба зазначити, що категорією, близькою до словосполучення «об'єктивна сторона кримінального правопорушення», є «об'єктивний склад діяння». Надавши визначення об'єктивного складу діяння та розкривши його ознаки, слід вказати елементи, які до нього входять (суб'єкт діяння, об'єкт діяння, власне діяння, результат, причинний зв'язок та об'єктивне ставлення у провину результату) та охарактеризувати кожний з цих елементів.

Висвітлюючи питання про суспільно небезпечне діяння, необхідно розкрити ознаки, що його характеризують (конкретна, свідома, вольова, суспільно небезпечна, протиправна поведінка людини), та форми, в яких воно може вчинятися – дія та бездіяльність, за кримінальним правом України та зарубіжних країн. Окрему увагу слід приділити характеристиці об'єктивних ознак злочинного діяння у кримінальному праві країн англо-американської системи права. Зокрема, треба розкрити зміст поняття «actus reus» та його значення, розглянути його форми – дію та бездіяльність, а також проаналізувати умови відповідальності за бездіяльність (обов'язок діяти, що випливає із загального права та зі статуту).

Необхідно розкрити зміст поняття «суспільно небезпечні наслідки», назвати їх види та вказати значення суспільно небезпечних наслідків для кваліфікації діяння та призначення покарання. Навівши приклади, коли наслідки є обов'язковою ознакою об'єктивної сторони кримінального правопорушення (на прикладі окремих положень КК України та КК зарубіжних країн), пояснити поділ складів кримінальних правопорушень на матеріальні та формальні. Окрему увагу слід приділити вивченню причинного зв'язку між діянням та наслідками, його видам та значенню. При

цьому необхідно вказати на теорію необхідного причинного зв'язку, що вважається найбільш обґрунтованою у вітчизняному кримінальному праві, та проаналізувати ті теорії причинності, які домінують у зарубіжних доктринах кримінального права – еквівалентну, релевантну та теорію адекватної причинності.

Колоквіум (2 години)

Питання для обговорення

1. Поняття об'єкта кримінального правопорушення та його види. Розуміння об'єкта кримінального правопорушення у кримінальному праві України та зарубіжних країн.

2. Об'єктивна сторона кримінального правопорушення, її ознаки у вітчизняній кримінально-правовій доктрині. Об'єктивний склад діяння за кримінальним правом ФРН.

3. Суспільно небезпечне діяння (дія та бездіяльність) за кримінальним правом України та зарубіжних країн. «Actus reus» в країнах англо-американської системи кримінального права.

4. Суспільно небезпечні наслідки та причинний зв'язок у кримінальному праві України та зарубіжних країн.

ЗАВДАННЯ

1. Лікар Травкін виїхав на машині швидкої допомоги на виклик хворого Семенова. В дорозі водій зробив короткочасну зупинку біля крамниці на прохання Травкіна, який купив у ній деякі товари. Коли Травкін приїхав до Семенова, той вже був мертвий. Причиною смерті був серцевий напад. Слідством було встановлено, що своєчасна медична допомога могла б врятувати життя Семенова.

Чи є об'єктивна сторона кримінального правопорушення в поведінці Травкіна?

2. Ситнікова, побачивши, що за її 12-ти річною донькою біжить з палкою 13-ти річний Карпов, упіймала його і нанесла йому кулаком удар по

голові. Після цього Карпов пригнав з поля корів, а ввечері того ж дня занедужав і через чотири дні помер. Встановлено, що через наявність у Карпова старого процесу запалення середнього вуха, удар в голову викликав запалення мозку.

Вирішіть питання про об'єктивну сторону кримінального правопорушення. Чи містяться в поведінці Ситнікової ознаки кримінально-карного діяння?

Список додаткової літератури

Берзін П.С. Злочинні наслідки: поняття, основні різновиди, кримінально-правове значення.-К.:Дакор, 2009.-736с.

Жалинский А. Э. Современное немецкое уголовное право. – М.: Проспект: Велби, 2004. – 560 с.

Музыка А.А., Багиров С.Р. Причинная связь: уголовно-правовой очерк. – Хмельницкий: Изд-во Хмельницкого ун-та управления и права, 2009.–112 с.

Тацій В.Я. Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві: монографія /В.Я. Тацій.- Х.: Право, 2016. – 256 с.

Ферри Э. Уголовная социология.- М.: ИНФРА-М, 2005.- 658с.

Ярмыш Н.Н. Действие как признак объективной стороны преступления (проблемы психологической характеристики).- Х.: Основа, 1999.-84

ТЕМА 8. Суб'єктивні ознаки кримінального правопорушення.

/Суб'єкт кримінального правопорушення/

Методичні рекомендації. На початку вивчення цієї теми необхідно засвоїти поняття суб'єкта кримінального правопорушення у кримінальному праві України, яке передбачене ч.1 ст.18 КК. В ньому сказано, що суб'єктом кримінального правопорушення є фізична осудна особа, яка вчинила його у віці, з якого у відповідності із КК може наступити кримінальна відповідальність. З даного визначення випливають наступні ознаки суб'єкту

кримінального правопорушення, а саме: особа повинна бути фізична, осудна, яка досягла певного віку. Потім студенту треба вказати про його види: загальний та спеціальний, а також види спеціального суб'єкта кримінального правопорушення (ч.2 ст.18 КК). Далі, слід зосередити увагу на тому, що у кримінальному праві зарубіжних країн, як правило, не міститься законодавчого визначення суб'єкта кримінального правопорушення (злочинного діяння). В зарубіжних КК, наприклад, ФРН, Австрії, Швейцарії, Польщі та ін., передбачається тільки вказівка, що суб'єктом кримінального правопорушення (злочинного діяння) може бути лише фізична особа.

У другому питанні студент має зупинитися на особливостях встановлення віку фізичної особи, з якого може наступати кримінальна відповідальність за кримінальним правом сучасних зарубіжних країн. Тут потрібно вказати про рекомендації, які були надані з боку Шостого Конгресу міжнародного права в Римі 1953 року, Конвенції ООН про права дитини 1989 року та Ради Європи щодо нових способів роботи з неповнолітніми правопорушниками та ролі правосуддя у справах неповнолітніх 2003 року та ін.. для вирішення цього питання у національних законодавствах окремих країн. А саме: «встановлення віку, нижче за яке діти вважаються нездібними порушити кримінальне законодавство», «принцип винності повинен краще враховувати вік і зрілість правопорушника і у більшій мірі відповідати його рівню розвитку» та ін.. Зараз, майже всі країни світу встановлюють в своєму законодавстві певні вікові рамки кримінальної відповідальності. Вони залежать від історичних і культурних особливостей тої або іншої країни. У переважній більшості країн передбачений диференційований вік відповідальності, який відповідає завданням індивідуалізації кримінальної відповідальності. При цьому, вік диференціюється тут по трьом основним критеріям: а) залежно від складів кримінальних правопорушень, б) залежно від правового режиму кримінальної відповідальності неповнолітнього, в) залежно від суб'єктивних якостей винного, тобто здатності усвідомлювати

значення своїх дій і керувати ними у певному віці. В Україні (ч.1 ст.22 КК) кримінальній відповідальності підлягають особи, яким до вчинення кримінального правопорушення виповнилося 16 років. У ряді випадків (ч.2 ст.22 КК), при вчиненні певно визначеного кола кримінальних правопорушень, встановлений «знижений» вік – з 14 років. Також, існує так званий «абсолютний» вік - з 18 років, враховуючи підстави Особливої частини КК (наприклад, за вчинення службових або військових кримінальних правопорушень).

Далі, треба акцентувати увагу на різноманітних підходах у визначення віку особи та процедури відповідальності за кримінальним правом окремих країн. Так, у деяких країнах Європи широко розповсюджена практика дворівневої відповідальності, а саме: для дорослих осіб та ювенальної відповідальності неповнолітніх. Зокрема, у Швейцарії – це вік від 10 до 18 років, у Іспанії – від 14 до 18 років. За КК Франції (ст.112-3) кримінальна відповідальність встановлена з 13 років. З 13 до 16 років суд має призначити лише не більше половини передбаченого покарання або застосувати заходи виховного характеру (ст.122-8 КК). У ФРН (§19 КК) відповідальність настає з 14 років. Законодавством розрізняють наступні групи неповнолітніх: з 14 до 16, з 16 до 18 та з 18 до 21 року, відповідно до яких застосовуються ювенальні міри впливу або покарання при пом'якшуючих обставинах. Особи до 14 років є неосудними у зв'язку з «віковою неосудністю». В англійському праві неповноліття особи звичайно пов'язують із відсутністю волі, що може стати причиною, яка виключить кримінальну відповідальність. Слід показати знання того: що кримінальне законодавство Англії (Закон 1933 року) визначає три групи неповнолітніх: малолітні діти у віці від 7 до 10 років, діти у віці від 10 до 14 років і підлітки у віці від 14 до 17 років (при призначенні покарання до них прирівнюються молоді люди у віці від 17 до 21 року). Щодо малолітніх, які не досягли 10-річного віку існує презумпція, що діти в цьому віці не можуть бути кримінально-дієздатними і відносно

них, а також групи осіб у віці від 10 до 14 років застосовуються інші міри виховного характеру. В кримінальному законодавстві США загальний вік, з якого особа може відповідати за вчинені кримінальні правопорушення (злочинні діяння) за федеральним кримінальним законодавством і більшості УК штатів, передбачений з 16 років, але в кримінальному законодавстві деяких штатів, наприклад, в § 30.00. КК Нью-Йорка, мінімальний вік кримінальної відповідальності за тяжке вбивство встановлений з 13 років, в КК Колорадо та Луїзіани – 10 років.

Також слід зазначити, що в деяких країнах (Австрія, Франція, ФРН та ін.) вік диференціюється відповідно до «принципу розуміння». Формально-вікові визначення часу настання відповідальності особи не завжди співпадає з його індивідуальними особливостями розвитку. Тому, в законодавстві цих країн вік визначається: нижній ланкою (абсолютної безвідповідальності) та верхньою (абсолютною відповідальністю), в межах яких суд встановлює питання відповідальності неповнолітніх з урахуванням його індивідуального рівня психічної зрілості («вік відносної відповідальності»).

У третьому питанні потрібно розкрити зміст поняття осудності та неосудності, критеріїв її встановлення (ст.19 КК України); з'ясувати, як вирішується питання про відповідальність особи, яка вчинила злочин у стані осудності, але до постановлення вироку захворіла на психічну хворобу; поняття обмеженої осудності та її значення (ст.20 КК). При визначенні поняття неосудності слід звернути увагу на зміст ознак медичного (біологічного) та юридичного (психологічного) критеріїв неосудності; їх співвідношення між собою; кримінально-правові наслідки визнання особи неосудною.

Обов'язково слід зупинитися на особливостях встановлення психологічного критерію неосудності в країнах англо-американської правової системи, змісту Правил Мак-Натена 1843 року та їх значенню; дослідити поняття «непереборного імпульсу» у США. Тобто, Правила Мак-Натена, які

законодавчо закріплені в Титулі 18 Зведення Законів США, доповнені вказівкою на вольову ознаку: особа, яка вчиняє злочин під впливом такого імпульсу, викликаного психічним розладом або дефектом, не зможе контролювати свою поведінку, хоча і розуміє, що поступає «неправильно». Крім того, треба вказати на характерні особливості визначення медичного критерію неосудності в Англії та США, відсутність загального поняття хворобливого стану психіки.

Щодо поняття неосудності в кримінальному праві Франції (країна, де вперше, у 1810 році, була закріплена в законі формула неосудності) та Німеччини слід усвідомлювати позитивно-правовий характер такого поняття (закріплення його в чинному законодавстві), визначити критерії неосудності (медичний та психологічний), поняття обмеженої осудності, її значення.

Однак, в КК деяких країн романо-германської правової системи (КК Бельгії, Нідерландів, Норвегії, Швеції) є конструкції формули неосудності де психологічний критерій представлений в обмеженому вигляді або за його відсутності (повністю або частково).

Далі, спираючись на положення ст. 20 КК України студент має визначити поняття обмеженої осудності та її кримінально-правове значення. Слід усвідомлювати, що визнання особи обмежено осудною враховується судом при призначенні покарання, як пом'якшуюча обставина і може бути підставою для застосування примусових заходів медичного характеру. Потім, потрібно порівняльний аналіз поняття обмеженої осудності в Україні та кримінальному праві зарубіжних країн.

У п'ятому питанні слід приділити увагу новелам вітчизняного законодавства щодо застосування заходів кримінально-правового впливу до юридичних осіб. Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно

відповідальності юридичних осіб» від 23.05.2013 року № 314-VII, передбачається застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру: штрафу; конфіскації майна; ліквідації юридичної особи. Підставою для застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру є вчинення її уповноваженою особою: від імені та в інтересах юридичної особи будь-якого із кримінальних правопорушень, передбачених статтями 209; 306; ч.1,2 ст.368-3; ч.1,2 ст.368-4; ст.369; 369-2 КК; від імені юридичної особи будь-якого із кримінальних правопорушень, передбачених статтями 258-258-5 КК.

У кримінальному ж праві зарубіжних країн питання про відповідальність юридичних осіб має давню історію, і в перше чергу, серед країн англо-американської правової системи. З середини ХІХ століття в Англії притягували до відповідальності корпорації за порушення статутних зобов'язань з охорони навколишнього середовища або в результаті шкідливих наслідків господарської діяльності. У ХХ столітті корпоративна кримінальна відповідальність набула більш поширеного поширення і для країн континентальної Європи щодо рекомендацій, наприклад, Міжнародного конгресу в Бухаресті 1929 року, Міжнародного трибуналу в Нюрнберзі 1946 року, Європейського комітету з питань злочинності 1978 року та ін.. за вчинення злочинів проти інтересів держави, миру і безпеки людства. Далі, студент повинен зупинитися на видах юридичних осіб, які можуть підлягати відповідальності (комерційні підприємства, установи публічного права та ін..), в яких країнах їх визнають суб'єктом кримінального правопорушення (злочинного діяння) (Франція, Бельгія, США та ін.), в яких встановлена для них квазі-відповідальність (Німеччина, Італія та ін.), а в яких юридична особа не розглядається в якості суб'єкта кримінального правопорушення і стосовно нею, за вчинення кримінального правопорушення, застосовуються заходів кримінально-правового характеру (Австрія, Швейцарія та ін.). Крім того, слід звернути увагу, що відповідальність юридичної особи не виключає

і поруч відповідальність фізичної особи - представника особи юридичної. І наприкінці роботи, треба визначити перелік кримінальних правопорушень, за вчинення яких юридичні особи підлягають відповідальності та перелік відповідних для них покарань (інших заходів кримінально-правового характеру).

Колоквіум (2 години)

Питання для обговорення

1. Поняття і види суб'єктів кримінальних правопорушень. Фізичні особи, які підлягають кримінальній відповідальності.
2. Вік особи, з якого може наступати відповідальність у кримінальному праві.
3. Поняття неосудності та її критерії за КК України та в кримінальному праві сучасних зарубіжних країн.
4. Поняття обмеженої (зменшеної) осудності в кримінальному праві України та сучасних зарубіжних країн, її критерії, кримінально-правове значення.
5. Юридичні особи як суб'єкти відповідальності у кримінальному праві.

ЗАВДАННЯ

1. В парку культури та відпочинку було затримано Карягіна, який в ресторані затіяв сварку, лаявся, побив посуд. Потім Карягін розбив дзеркало, перекинув кілька стільців. При наближенні працівників поліції Вус намагався втекти, але його було затримано. Доставлений у відділ міліції Карягіна заявив, що був п'яний і нічого не пам'ятає. Медичним освідченням було встановлено, що Вус перебував у стані сильного алкогольного сп'яніння.

Як за чинним законодавством вирішується питання про відповідальність за злочин, вчинений у стані сп'яніння? Чи виключає стан сильного сп'яніння осудність особи? Як обґрунтовується в теорії питання кримінальної відповідальності за злочини, вчинені в стані фізіологічного сп'яніння? Чи підлягає Карягін кримінальній відповідальності?

2. Гуськова обвинувачено в тому, що він вбив свою сусідку по квартирі Квітко. На досудовому слідстві Гуськов не заперечував факту вбивства, але заявив, що не може відповідати за свої дії, тому що хворий на хронічний психічний розлад захворювання – епілепсію. Судово-психіатричною експертизою було встановлено, що Гуськов дійсно страждає епілепсією, але під час вбивства не перебував в стані епілептичного припадку.

Чи можна визнати Гуськова неосудним? Які критерії неосудності?

Теми повідомлень та рефератів

1. Правила Мак-Натена в кримінальному праві країн англо-американської правової системи
2. Юридичні особи як суб'єкти відповідальності у кримінальному праві Франції та ФРН

Список додаткової літератури

Бурдін В.М. Особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх в Україні.- К.: Атіка, 2005.- 240с.

Грищук В.К. Питання кримінальної відповідальності юридичних осіб в Англії, США, Франції та Республіці Польща / В.К. Грищук // Вісник Академії адвокатури України. – 2007. – Вип. 10. – С. 79–88.

Грищук В.К., Пасека О.Ф. Кримінальна відповідальність юридичних осіб: порівняльно-правове дослідження.-Львів: Львів.держ.ун-т внутр.справ, 2013.- 248с.

Жалинский А.Э. Современное немецкое уголовное право / А. Э. Жалинский. – М.: Проспект: Велби, 2004. – 560 с.

Зайцев О.В. Обмежена осудність у кримінальному праві України.-Х.: Майдан, 2007.-240с.

Крестовська Н., Шмеріга В. Ювенальна юстиція в США і Україні: порівняльний аналіз //Юрид.вестник.-2003.-№1.-С.96-102.

Лень В.В. Осудність у кримінальному праві і законодавстві: Монограф. / Передм. д.ю.н., проф.Ю.М.Антоняна. - Д.:Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2008. - 180 с.

Никифоров А.С. Юридическое лицо как субъект преступления и уголовной ответственности. - М.: ЮрИнфоР, 2003.

ТЕМА 9. Суб'єктивні ознаки кримінального правопорушення.

/Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення/

Методичні рекомендації. Спочатку, необхідно засвоїти поняття і значення суб'єктивної сторони кримінального правопорушення за кримінальним правом України; поняття і форми вини; значення для кримінальної відповідальності мотиву та мети кримінального правопорушення. Особливу увагу слід приділити вивченню форм вини за кримінальним правом України, при цьому необхідно усвідомити не тільки поняття окремих видів умислу і необережності, але й вміти розкрити їх соціально-психологічний зміст, інтелектуальні та вольові ознаки. Належить також засвоїти питання про відмежування непрямого умислу від прямого; злочинної самовпевненості від непрямого умислу; недбалості від інших форм вини і від невинного заподіяння суспільно небезпечних наслідків («казусу»).

Необхідно вивчити особливості складів із змішаною формою вини, а також з'ясувати її значення для вирішення питання про кримінальну відповідальність.

Необхідно знати, що кримінальне законодавство більшості сучасних країн дотримується принципу суб'єктивного ставлення в провину. Проте в деяких випадках, у тому числі і у високо розвинених країнах, закон допускає об'єктивне ставлення. Студенти мають з'ясувати, що саме в кримінальному праві зарубіжних країн розуміють під виною, дотримується або ні в них принцип суб'єктивного ставлення. Слід засвоїти питання про концепції вини в кримінальному праві сучасних зарубіжних країн. Необхідно враховувати,

що як в США, так і в Англії, немає загального поняття складу кримінального правопорушення (злочинного діяння). Тому досить важко говорити про розуміння суб'єктивної сторони кримінального правопорушення (у звичній для нас формі) в цих законодавствах. Замість складу кримінального правопорушення в доктрині цих правових систем йдеться про два елементи кримінального правопорушення (злочинного діяння) – «actus reus» (матеріальний (об'єктивний) елемент) і «mens rea» (психічний (суб'єктивний)). «Mens rea» - це, по суті справи, аналог поняття вини в сучасному кримінальному праві України. Проте, слід усвідомлювати, що проводити строгу паралель не можна, оскільки досить суттєво відрізняються правові системи наших країн. Фактично діє постулат, що без «mens rea» «actus reus» не є кримінальним правопорушенням (злочинним діянням), але він часто порушується в законодавстві і в судових рішеннях. Слід розрізнити характерні особливості поняття, форм і видів вини (намір, необережність і недбалість) в англійському кримінальному праві, знати їх трактування і розмежування, а також форми вини за американським правом (з метою, з свідомістю, необережно і недбало), їх зміст, проблеми розмежування, закріплення ієрархії форм вини в КК штатів. Необхідно знати, що існує суворі і субститутивна відповідальність в Англії та США. Звертаємо увагу, що в Англії і в США існує інститут «строгої відповідальності», коли питання про доведення вини може взагалі не виникати.

З'ясувати поняття вини в кримінальному праві Франції, усвідомлюючи відсутність загального визначення вини в КК Франції. Звернути увагу, що у доктринальних джерелах французького кримінального права конструкція вини вибудовується на основі поняття загальної (мінімальної) вини, яка характеризує будь-яке кримінальне правопорушення. Слід з'ясувати особливості конструкції цієї загальної (мінімальної) вини. Кримінально-правове регулювання умисної і необережної форми вини в цілому концептуально близько до вітчизняного і лежить у рамках суб'єктивного

ставлення. Інша ситуація з виною, що презюмується (тобто, виною в порушеннях). Крім того, необхідно визначити ступені умисної вини, що є за змістом - предумисел, спеціальний умисел .

При дослідженні суб'єктивної сторони в німецькому законодавстві, слід виходити з того, що в кримінальному праві Німеччини вина розуміється як докірливість відповідного складу діяння поведінці. Поняття вини в країнах романо-германської системи кримінального права, в кримінальному праві ФРН, визначається як психічне ставлення особи до фактичних ознак діяння, передбачених складом. Слід з'ясувати поняття умислу і необережності як форм вини у кримінальному праві ФРН, їх зміст, види умислу, а також - види необережності.

Колоквіум (2 години)

Питання для обговорення

1. Поняття і значення вини як ознаки суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення в кримінальному праві України. Вина як ознака кримінального правопорушення (злочинного діяння) в кримінальному праві сучасних зарубіжних країн.

2. Форми вини, їх види, «змішана» форма вини в кримінальному праві України. Форми вини, їх види і зміст в кримінальному праві сучасних зарубіжних країн.

3. Мотив і мета кримінального правопорушення.

ЗАВДАННЯ

1. Петренко супроводжував новенькі автомобілі, навантажені на платформи поїзду. На шляху слідування, при під'їзді однієї із станцій, він помітив підлітків, які, стоячи поблизу полотна залізниці, кидали каміння в автомобілі. Петренко з близької відстані кинув у підлітків важкий металевий штуцер влучивши в голову Клименка. Від отриманих ушкоджень хлопчик незабаром помер. На слідстві Петренко стверджував, що не хотів будь-кого

травмувати, а штуцер кинув, щоб налякати хлопців та перешкодити пошкодженню автомобілів.

Яка форма вини Петренка щодо смерті Клименка?

2. Нікітіна, яка була вагідна і бажала зробити аборт поза лікарнею, звернулася до Кострової, що незаконно здійснювала аборти. Остання зробила Нікітіній аборт, але потерпіла втратила свідомість від больового шоку і великої втрати крові. Коли привести Нікітіну до свідомості Кострова не змогла, вона вирішила, що потерпіла вмерла від аборту. Тоді, намагаючись приховати вчинений злочин, Кострова загорнула Нікітіну в чохол від матраца, вночі відвезла на санях до залізниці і поклала потерпілу на колію. Потяг, який пройшов, роздавив потерпілу. Як було встановлено експертизою, смерть потерпілої настала не від аборту, а внаслідок наїзду на неї потягу.

Дайте аналіз суб'єктивної сторони діяння, яке вчинила Кострова.

Теми повідомлень та рефератів

1. Вина у кримінальному праві США та Англії
2. Вина у кримінальному праві Франції та ФРН

Список додаткової літератури

Борисов В.І. Необережність та її види: Текст лекції. – Х.: Юрид. ін-т. – 1991. – 21 с.

Вереша Р.В. Суб'єктивні елементи складу злочину: наук.-практ. посіб.- К.: Алерта, 2015.- 88с.

Дубовик О.Л. Вина в немецком уголовном праве // Правоведение. 1993. № 3.

Жалинский А.Э. Современное немецкое уголовное право / А. Э. Жалинский. – М.: Проспект: Велби, 2004. – 560 с.

Козочкин И.Д. Строгая ответственность в уголовном праве Англии и США// Правоведение. – 2000. - № 1. – С. 136 – 149.

Ломако В.А. Зміст умислу і його види: Текст лекції. – Х.: Юрид. ін-т. – 1991. – 15 с.

Пинаев А.А. Особенности составов преступлений с двойной и смешанной формами вины: Уч. пособие.– Х.: Юрид. ин-т. – 1984. – 52 с.

Савченко А.В. Мотив і мотивація злочину /А.В.Савченко.- К.:Атіка, 2002.-144с.

ТЕМА 10. Стадії вчинення кримінального правопорушення.

Методичні рекомендації. Вивчаючи цю тему, студент повинен опрацювати різні підходи до розуміння попередньої злочинної діяльності. Насамперед слід звернути увагу на інститут стадій злочину у кримінальному праві України, враховуючи положення розділу III Загальної частини КК України, встановити зміст самого поняття «стадії кримінального правопорушення» та загальні відмінності між трьома стадіями (готуванням до кримінального правопорушення, замахом на нього та закінченим кримінальним правопорушенням), кожна наступна з яких «поглинає» собою попередні. Важливо усвідомити, що законодавець не розглядає готування та замах як окремі, самостійні види кримінальних правопорушень, що вчиняються з прямим умислом, натомість виокремлює кримінальні правоопорушення закінчені та незакінчені (ст. 13 КК України). Закінчені кримінальні правопорушення повинні містити всю сукупність ознак конкретного складу кримінального правопорушення (вбивства, крадіжки, розбою тощо). Важливе значення має розподіл кримінальних правопорушень залежно від моменту їх закінчення на кримінальні правопорушення з матеріальним складом, кримінальні правопорушення з формальним складом і кримінальні правопорушення з усіченим складом. На відміну від закінченого, незакінчене кримінальне правопорушення не містить усіх ознак конкретного складу кримінального правопорушення, оскільки це кримінальне

правопорушення не було доведено до кінця з причин, які не залежали від волі винного.

Розглядаючи конкретні стадії кримінального правопорушення за кримінальним правом України, потрібно визначити форми діянь, що оцінюються як готування до кримінального правопорушення або замах на нього, провести розмежування між виявленням умислу та готуванням, готуванням та замахом, незакінченим та закінченим замахом, замахом та закінченим кримінальним правопорушенням, встановити підставу кримінальної відповідальності як за закінчене, так і незакінчене кримінальне правопорушення, а також вплив різних стадій кримінального правопорушення на кваліфікацію і призначення покарання. Окремо слід проаналізувати поняття добровільної відмови при незакінченому кримінальному правопорушенні, її ознаки, кримінально-правове значення за КК України.

Відповідаючи на друге питання теми, необхідно брати до уваги відмінності у диференціації попередньої злочинної діяльності у різних країнах романо-германського типу кримінально-правової системи. Так, у багатьох з зазначених країн (Іспанії, Італії, Норвегії, Франції тощо) готування до кримінального правопорушення не виокремлюється в самостійну стадію. Караними визнаються лише окремі форми підготовчих діянь, найчастіше змова та підбурювання. Зокрема, у Франції кримінальну відповідальність тягнуть «організація злочинців», різновид цього діяння – «змова» («комплот»), а щодо деяких політичних кримінальних правопорушень – невдале підбурювання. Власне незакінчене кримінальне правопорушення за кримінальним правом Франції стадії готування не охоплює і поділяється на замах на кримінальне правопорушення; кримінальне правопорушення, що не відбулося; та неможливе кримінальне правопорушення. В окремих країнах (Австрії, Нідерландах, Швеції тощо) готування та змова розглядаються як суміжні, проте відносно самостійні поняття. За КК ФРН готування до

кримінального правопорушення фактично є інститутом Особливої частини, оскільки цей «ступінь здійснення кримінального правопорушення» (за термінологією німецького кримінального права) є караним лише у випадках, передбачених Особливою частиною КК (наприклад, готування до державної зради).

Що стосується замаху на кримінальне правопорушення, то слід звернути увагу, що як стадія попередньої злочинної діяльності він виокремлюється в законодавстві країн усіх типів кримінально-правових систем. Відмінності полягають у тлумаченні цього поняття та впливі на кримінальну відповідальність. Наприклад, за кримінальним правом ФРН замах на кримінальне правопорушення має місце тоді, коли особа відповідно до свого уявлення про діяння безпосередньо починає виконувати склад кримінального правопорушення. За законодавством Франції замах наявний, коли спроба особи, що була яскраво виражена через початок виконання, була перервана або її наслідки не настали лише через обставини, які не залежали від волі винного. При цьому у кримінальному праві Франції замах на кримінальне правопорушення характеризується двома обов'язковими елементами: початком безпосереднього виконання кримінального правопорушення (матеріальний елемент) та відсутністю добровільної відмови (моральний елемент). Необхідно враховувати, що у практиці французьких судів використовуються «об'єктивна» та «суб'єктивна» теорії початку виконання кримінального правопорушення: згідно з першою початком виконання кримінального правопорушення при замаху визнається вчинення діяння, яке містить частину об'єктивних ознак конкретного кримінального правопорушення, за другою таким початком виступає вчинення діянь, які свідчать про те, що особа прагне до злочинної мети і психологічно близька до її досягнення. Важливе значення при вивченні другого питання теми має те, що, на відміну від України та більшості інших країн світу, у Франції покарання, що призначається за замах на кримінальне

правопорушення, порівняно з покаранням за закінчене кримінальне правопорушення не підлягає обов'язковому зниженню, а залишається незмінним.

При опрацюванні третього питання слід виходити з розподілу незакінченого кримінального правопорушення (злочинного діяння) у законодавстві країн англо-американської кримінально-правової системи на замах, змову та підбурювання, що водночас розуміються як самостійні кримінальні правопорушення. За Законом Англії про злочинний замах 1981 року замах на злочинне діяння має місце тоді, коли особа вчиняє діяння, яке є більшим, ніж просто готування до вчинення злочинного діяння. При цьому можливе покарання за замах на злочинне діяння дорівнює покаранню за закінчене злочинне діяння. Згідно з зазначеним Законом структурно замах складається з об'єктивного (*actus reus*) та суб'єктивного (*mens rea*) елементів. Перший елемент полягає у вчиненні діяння, «яке є більшим, ніж просто підготовчим до вчинення злочинного діяння», а другий – у намірі вчинити злочинне діяння. Аналогічно до замаху змова на вчинення злочинного діяння складається з *actus reus* (що передбачає згоду сторін) та *mens rea* (передбачає обізнаність змовника щодо обставин планованого злочину та намір вчинити діяння відповідно до досягнутої домовленості). Можливе покарання за змову прирівнюється до покарання, що передбачене за злочинне діяння, з приводу подальшого вчинення якого досягнуто домовленість. Нарешті, при підбурюванні *actus reus* полягає в невдалій спробі заохочення чи переконання вчинити злочинне діяння, *mens rea* – у намірі підбурювача досягти вчинення передбачуваного злочинного діяння. Під час розгляду законодавчих приписів щодо попередньої злочинної діяльності у Федеральному кримінальному кодексі США потрібно засвоїти основні їх особливості у порівнянні з положеннями кримінального права Англії. Наприклад, у федеральному кримінальному праві США змова є кримінально караною лише у випадках, зазначених в законі (наприклад, змова з метою вчинення тяжкого вбивства).

Слід звернути увагу і на те, що така форма підготовчих дій, як володіння знаряддями, спеціально пристосованими для вчинення певних злочинних діянь, саме по собі визнається злочинним діянням.

Колоквіум (2 години)

Питання для обговорення

1. Поняття стадій вчинення кримінального правопорушення за кримінальним правом України. Закінчені та незакінчені кримінальні правопорушення, їх види. Готування до кримінального правопорушення, його види. Відмінність готування від виявлення умислу. Замах на кримінальне правопорушення. Види замаху. Відмінність замаху від готування до кримінального правопорушення і від закінченого кримінального правопорушення. Кримінальна відповідальність за незакінчене кримінальне правопорушення. Добровільна відмова при незакінченому кримінальному правопорушенні.

2. Регламентація попередньої злочинної діяльності у кримінальному праві країн романо-германської правової системи. Регламентація добровільної відмови у кримінальному законодавстві цих країн.

3. Регламентація попередньої злочинної діяльності у кримінальному законодавстві країн англо-американської правової системи. Положення англійського кримінального права щодо караності попередньої злочинної діяльності. Підбурювання, змова та замах як самостійні (окремі) форми вчинення злочинного діяння.

ЗАВДАННЯ

1. Антонов та Хоменко вирішили обікрасти ощадкасу, яка була розташована на першому поверсі готелю. З цією метою вони зняли номер на другому поверсі цього будинку та приготували інструменти, необхідні для пролому підлоги і стелі. Проте цей намір їм не вдалося здійснити, оскільки вони були затримані напередодні тієї ночі, коли збиралися вчинити крадіжку.

Другий варіант: Антонов та Хоменко були затримані, коли вони вже проломили підлогу та проникли до ощадкаси.

Третій варіант: уночі Антонов та Хоменко крізь пролом підлоги і стелі проникли до приміщення ощадкаси, зламали сейф, але грошей там не виявилось.

Проаналізуйте обставини справи та визначте у кожному варіанті стадію вчинення злочину.

2. Гончаренко з метою вбивства вдарив сокирою по голові Тишкову, яка спала у своїй кімнаті. На крик потерпілої прибігли сусіди і відібрали у Гончаренка сокиру, перешкодивши йому довести злочинний намір до кінця. Злякавшись скоєного, Гончаренко сам викликав швидку допомогу, щоб врятувати життя потерпілій. Завдяки своєчасній медичній допомозі Тишкова залишилася живою.

Визначте відповідальність Гончаренка. Чи змінилося б рішення, якщо б Гончаренко після нанесення першого удару Тишковій по голові за власною волею відмовився від нанесення наступних ударів? Визначіть різницю між добровільною відмовою та дійовим каяттям. Чи має значення для добровільної відмови, за чією ініціативою особа відмовляється від доведення злочину до кінця?

Теми повідомлень та рефератів

1. Особливості караності готування до злочинного діяння і замаху за КК ФРН. Поняття замаху і його караність за КК Франції
2. Особливості відповідальності за змову і кримінально-караний замах на злочинне діяння за англійським загальним правом
3. Законодавчі приписи щодо попередньої злочинної діяльності у Федеральному КК США

Список додаткової літератури

Бурдін В.М. Стадії вчинення злочину (кримінальне правове дослідження).-Львів: ЛНУ ім.Івана Франка, 2013.-304с.

Горностай А.В. Кримінальна відповідальність за замах на злочин.- Х.: Юрайт, 2013.- 232с.

Зінченко І.О. Стадії вчинення злочину за кримінальним правом України та Англії: порівняльно-правовий аспект// Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого».-№2.-2013.- С.240-251.

Маслак Н.В. Кримінальна відповідальність за готування до злочину /Н.В. Маслак.- Х.: Право, 2010.-232с.

Панов М.І., Тихий В.П. Злочин, його види та стадії. – Видавничий дім «Промені», Київ, 2007. -40с.

Флэтчер Дж., Наумов А.В. Основные концепции современного уголовного права. – М., 1998. – 512 с.

ТЕМА 11. Співучасть у кримінальному правопорушенні.

Методичні рекомендації. Опрацюючи цю тему, студенти мають враховувати, що легальна дефініція співучасті у кримінальному законодавстві абсолютної більшості країн світу відсутня. Винятком є країни СНД, Балтії та деякі інші держави. Так, визначення співучасті, закріплене у ст. 26 КК України, як умисної спільної участі декількох суб'єктів злочину у вчиненні умисного злочину, дає можливість виділити певні ознаки цього поняття, які можна розподілити на об'єктивні і суб'єктивні. Характеризуючи об'єктивні ознаки співучасті за кримінальним правом України, слід детально розкрити такі з них, як конкретний характер кримінального правопорушення, кількісну та якісну ознаки співучасті, можливість співучасті лише на стадії незакінченого кримінального правопорушення. Серед суб'єктивних ознак необхідно з'ясувати зміст спільного умислу співучасників та вказати на те, що співучасть можлива лише в умисному кримінальному правопорушенні.

Далі доцільно провести аналіз кримінально-правових положень інших держав саме в аспекті зазначених ознак співучасті. Наприклад, необхідно брати до уваги, що кримінальне право деяких країн припускає можливість співучасті у необережних кримінальних правопорушеннях (злочинних діяннях) (наприклад, законодавство Італії, Польщі, Швеції та доктрина в

Англиї, США, Франції). Розглядаючи поняття співучасті за кримінальним правом Англії, слід визначити її «actus reus» і «mens rea».

При вивченні видів співучасників необхідно звернути увагу на два основних підходи до цього питання у країнах світу. Перший підхід, що застосовується у кримінальному праві Австрії, Данії, Італії та деяких інших країн, базується на теорії «еквівалентності», згідно з якою кожен зі співучасників є виконавцем незалежно від характеру його участі у вчиненому кримінальному правопорушенні. Згідно з другим підходом, що притаманний більшості країн світу, співучасники диференціюються залежно від їх ролі у вчиненні кримінального правопорушення. При цьому кількість та позначення співучасників можуть суттєво варіюватися в різних країнах. Зокрема, за кримінальним правом Іспанії, Нідерландів, Португалії, Франції і низки інших країн розрізняють лише два види співучасників – виконавця та співучасника (пособника); Болгарії, Естонії, Польщі, Румунії, Угорщини, ФРН, Швейцарії – виконавця, підбурювача та пособника; в Україні, Белорусі, Албанії, Латвії, Литві, Словаччині – виконавця, організатора, підбурювача та пособника. Також у деяких країнах як самостійного співучасника розглядають переховувача і замовника.

При встановленні ролі виконавця у кримінальному правопорушенні студентам потрібно насамперед усвідомити, що виконавець виступає центральною фігурою будь-якого кримінального правопорушення, має фундаментальне значення. Кримінальному праву України та деяких інших країн властива інтерпретація виконавця як особи, яка безпосередньо вчиняє кримінальне правопорушення самостійно чи разом з іншими співучасниками (співвиконавцями) або ж вчиняє кримінальне правопорушення шляхом використання осіб, які не підлягають кримінальній відповідальності. Під «безпосереднім вчиненням» кримінального правопорушення тут розуміється виконання хоча б частини об'єктивної сторони конкретного складу кримінального правопорушення. У більшості інших країн виконавець як вид

співучасників тлумачиться у більш широкому розумінні, наприклад, як «автор злочинного діяння» (у романо-германських країнах) або «основний учасник» (саме, як у Нідерландах). «Автор злочинного діяння» не завжди виступає фактичним виконавцем останнього, цим поняттям охоплюється більш широке коло осіб, чиї діяння стали причиною злочину: так, в Іспанії, Нідерландах, Португалії й деяких інших країнах «автором злочинного діяння» може бути визнаний і підбурювач, а у багатьох країнах Латинської Америки – також пособник.

Вивчаючи особливості організатора як самостійного співучасника кримінального правопорушення, слід враховувати, що його виокремлення притаманне в більшій мірі соціалістичним та постсоціалістичним країнам (наприклад, країни СНД, КНР), зокрема й Україні, через що студенти мають ознайомитися з положеннями ч. 3 ст. 27 КК України. Відповідальність підбурювача та пособника (фізичного та інтелектуального) за кримінальним правом різних країн має неоднаковий ступінь залежності від дій виконавця, залежно від того, яка саме теорія співучасті – акцесорна чи самостійної відповідальності – набула поширення (див. матеріал до наступного колоквіуму за цією темою).

Готуючись до відповіді на питання щодо видів співучасників за англійським кримінальним правом, доречно виходити з того, що англійська кримінально-правова доктрина розрізняє виконавця (так званого «головного співучасника») та співучасників вторинного ступеня, до яких віднесені пособники та підбурювачі. Пособництво диференційовано на матеріальне, пособництво діями та пособництво порадами, вказівками, наданням інструкцій тощо.

Колоквіум (2 години)

Питання для обговорення

1. Поняття співучасті в кримінальному праві в Україні та зарубіжних країн. Підходи до визначення поняття співучасті (історія цього питання та

сучасний його стан). Відсутність визначення співучасті за КК Франції та ФРН.

2. Об'єктивні та суб'єктивні ознаки співучасті. Можливість співучасті у необережному кримінальному правопорушенні (злочинному діянні) за кримінальним правом Англії, США, Франції та ін.

3. Види співучасників. Поняття та види виконавця кримінального правопорушення (злочинного діяння) (США, Франції, ФРН). Інші співучасники (організатор, підбурювач, пособник). Види пособництва.

ЗАВДАННЯ

1. Унаслідок ДТП через зіткнення автомобілів, якими керували Ізваров та Палійчук, загинув Охрименко, який перебував в автомобілі Палійчука. В ході досудового розслідування було встановлено, що Ізваров керував автомобілем у стані алкогольного сп'яніння, а Палійчук значно перевищував дозволену швидкість руху. Суд засудив Ізварова та Палійчука як співвиконавців за ч. 2 ст. 286 КК України, що передбачає відповідальність за необережний злочин.

Проаналізувавши положення ст. ст. 26 і 27 КК України, зробіть аргументований висновок, чи правильне рішення прийняв суд. Які ознаки характеризують співучасть за кримінальним правом України? Проведіть порівняльний аналіз положень щодо цих ознак із кримінальним правом зарубіжних країн (Англії, Франції, ФРН).

2. У вечері Бондаренко, знаходячись біля пивного ларька, посварився з Малаховим, який побив його. Розсердившись на Малахова, Бондаренко пішов додому і з двома ножами повернувся на місце сварки. Побачивши у його руках рожі, Малахов почав утікати, Бондаренко його переслідував. У цей час по вулиці йшов Тарасов, прямуючи до пивного ларька. Коли Малахов пробігав повз нього, Тарасов підставив йому ному і Малахов упав.

Бондаренко скористався цим і наніс Малахову декілька ударів ножем, від яких той помер.

Чи можна визнати Тарасова пособником вбивства?

Теми повідомлень та рефератів

1. Виконавець (головний винуватець) і другорядні співучасники (пособники та підмовники) за англійським кримінальним правом

Список додаткової літератури:

Абакумова Ю.В. Інститут співучасті в кримінальному праві України: природа, сучасні проблеми визначення.- Запоріжжя: Класич.приват.ун-т, 2012.- 320с.

Гуторова Н.А. Соучастие в преступлении по уголовному праву Украины: Учебное пособие. – Х.: Изд. Рубикон. – 1997.- 101с.

Зінченко І.О. Співучасть у злочині за кримінальним правом України та Англії: порівняльно-правовий аспект //Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого».- Серія:Економічна теорія та право.-№3 (14).-2013.-С.205-216.

Кваша О.О. Співучасть у злочині: структура та відповідальність.- Луганськ: РВВ ЛДУВС ім.Е.О.Діденка, 2013.- 560с.

Новицький Г.В. Співучасть у злочині та причетність до злочину за кримінальним правом України: проблеми кваліфікації /Г.В. Новицький, В.І. Педан, В.В. Рибачук. – Донецьк: Юго-Восток, 2012, 238с.

Орловський Р.С. Теоретичні та методологічні проблеми інституту співучасті у кримінальному праві України: монографія /Р.С. Орловський.- Х.: Право, 2019.-624с.

Савченко А.В. Кримінальне законодавство Ураїни та федеральне кримінальне законодавство Сполучених Штатів Америки: комплексне порівняльно-правове дослідження: монографія.- К.: КНТ, 2007.- 594с.

Флэтчер Дж., Наумов А.В. Основные концепции современного уголовного права. – М., 1998. – 512 с.

ТЕМА 11. Співучасть у кримінальному правопорушенні.

(друге заняття)

Методичні рекомендації. Готуючись до колоквиуму за цією темою, необхідно вивчити визначення поняття форм співучасті, засвоїти критерії їх розподілу та види. Так, у кримінальному праві України за об'єктивним критерієм (характером виконуваних співучасниками ролей) розрізняють просту (співвиконавство) та складну форму співучасті; залежно від суб'єктивного критерію (стійкості суб'єктивних зв'язків між співучасниками) – групу осіб, групу осіб за попередньою змовою, організовану групу та злочинну організацію. Необхідно з'ясувати особливості кожної з зазначених форм. Серед специфічних форм співучасті, що виокремлюються у кримінальному праві зарубіжних країн, потрібно звернути увагу на таку, як «об'єднання злочинців» (ст. 450-1 КК Франції).

При відповіді на друге питання потрібно виходити з того, що співучасть не створює особливої підстави кримінальної відповідальності, вона залишається тією самою, але потребує певного уточнення. Наприклад, оскільки ч.1 ст.2 КК України визначає підставою кримінальної відповідальності вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад кримінального правопорушення, передбачений цим Кодексом, то, відповідно, за кримінальним правом України підставою кримінальної відповідальності за співучасть є наявність специфічного складу співучасті у кримінальному правопорушенні в діях усіх співучасників.

Слід враховувати, що серед країн світу існують два основних підходи щодо впливу виконавця на кримінально-правову оцінку діянь інших співучасників. Перший підхід поширений у країнах романо-германської

кримінально-правової системи та ґрунтується на теорії акцесорної природи співучасті, згідно з якою кримінально-правові наслідки діянь співучасників залежать від дій, вчинених виконавцем кримінального правопорушення. Кримінальному праву країн англо-американської кримінально-правової системи властива теорія самостійної злочинної природи діянь співучасників. Крім зазначених положень, при підготовці до відповіді потрібно з'ясувати зміст поняття «колективна відповідальність».

Щодо питання про ексцес виконавця, то у загальному значенні це поняття означає вихід за межі домовленості між співучасниками. Так, в Англії та США співучасник може нести відповідальність за наслідки дій виконавця, що виходили за межі попередньої домовленості, якщо такі наслідки були передбачуваними для «розумної людини». Зазначене положення доцільно детально проаналізувати та порівняти з положенням ч. 5 ст. 29 КК України.

Під час підготовки відповіді на третє питання необхідно виходити з визначення поняття причетності до кримінального правопорушення як діяння, що хоча й пов'язане з вчиненням кримінального правопорушення, проте не є співучастю в ньому. Далі слід звернути увагу на основні види причетності, встановити особливості їх регламентації у кримінальному праві різних країн. На підставі опрацьованого матеріалу студенти мають зробити висновок щодо відмінностей між причетністю та співучастю.

Колоквіум /2 години/

Питання для обговорення

1. Форми співучасті у кримінальному правопорушенні. Співвиконавство та співучасті у широкому розумінні слова. «Об'єднання злочинців» як форма співучасті за КК Франції. Підвищена відповідальність за організовану діяльність у співучасті за КК ФРН.

2. Відповідальність співучасників кримінального правопорушення: підстава та межі. Акцесорна концепція співучасті. Концепція самостійної відповідальності співучасників. Поняття колективної відповідальності.

3. Причетність до кримінального правопорушення: її види, відмінність від співучасті у кримінальному правопорушенні.

Теми повідомлень та рефератів

1. Використання конструкції «розумної людини» при вирішенні питання про відповідальність за експес виконавця в англійському кримінальному праві

2. Обставини, які виключають кримінальну відповідальність співучасника кримінального правопорушення (злочинного діяння) за Федеральним кримінальним законодавством США

ЗАВДАННЯ

1. Горобець, Бібік, Фоменко і Абдізада, які за вироком суду відбували покарання у виді позбавлення волі, за попередньою змовою здійснили 20-метровий підкоп під зоною огороження і втекли з місця відбування покарання.

Слідством було встановлено, що начальник охорони Савченко знав про злочинні наміри вказаних осіб, але ніяких дій щодо запобігання злочину не вчинив. Суд визнав його пособником злочину.

Визначте, чи є правильним рішення суду. Встановить форму співучасті? Як вирішувється це питання у кримінальному законодавстві зарубіжних країн (Англії, США, Франції, ФРН)?

2. Семченко з метою помсти своєму сусіду Михайлову запропонував Чернову та Васильченку вчинити крадіжку майна з квартири Михайлова. Він розповів їм про те, де можуть знаходитися цінні речі, а також пообіцяв винагороду, якщо вони погодяться на крадіжку.

Чернов та Васильченко погодились із пропозицією Семенченка і, дізнавшись про те, що в останнього є пістолет, попрохали дати його «про всяк випадок». Семенченко довго не погоджувався, але потім дав Чернову пістолет і попросив не застосовувати його.

Чернов та Васильченко вибрали час, коли, на їх думку, господаря не було вдома, прийшли до квартири Михайлова, зламали двері й зібрали у чемодани цінні речі. Коли вони вже збиралися виходити з квартири, додому несподівано повернувся Михайлов. Злякавшись затримання та викриття, Чернов вистрелив і вбив Михайлова.

Визначте форми співучасті та види співучасників. Чи можливо в даному випадку говорити про ексцес виконавця?

Список додаткової літератури:

Вознюк А.А. Кримінально-правові ознаки організованих груп і злочинних організацій /А.А.Вознюк.- К.: Нац.акад.внутр.справ, 2015.-192с.

Демидова Л.М. Кримінальна відповідальність за створення злочинної організації.- Х.: Вид. СПД ФО Вапнярчук Н.М., 2005.-256с.

Есаков Г.А. Англо-американское уголовное право: эволюция и современное состояние общей части: монография. – М., 2007. – 736 с.

Есаков Г.А. Основы сравнительного уголовного права. Монография. –М.: «Элит», 2007. – 152 с.

Жалинский А. Э. Современное немецкое уголовное право / А. Э. Жалинский. – М.: Проспект: Велби, 2004. – 560 с.

Козочкин И.Д. Уголовное право США: успехи и проблемы реформирования. - СПб.: «Юрид. центр Пресс», 2007.

Новицький Г.В. Поняття і форми співучасті у злочині за кримінальним правом України. – Київ: Вища школа, 2001.

Савченко А.В. Кримінальне законодавство Країни та федеральне кримінальне законодавство Сполучених Штатів Америки: комплексне порівняльно-правове дослідження: монографія.- К.: КНТ, 2007.- 594с.

Флэтчер Дж., Наумов А.В. Основные концепции современного уголовного права. – М., 1998. – 512 с.

ТЕМА 12. Обставини, що виключають кримінальну протиправність діяння в кримінальному праві України та зарубіжних країн.

Методичні рекомендації. При вивченні теми насамперед необхідно з'ясувати юридичну і соціальну природу обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння, особливості їх законодавчого закріплення та ознаки. Слід звертати увагу на термінологічні та змістовні відмінності у підходах до цих обставин в кримінальному праві різних країн. Так, у більшості країн СНД вживається термін «обставини, що виключають злочинність діяння», у США та Англії – «підстави для захисту від кримінального переслідування», у КК Іспанії – «підстави звільнення від кримінальної відповідальності», у КК Франції – «підстави ненастання кримінальної відповідальності» тощо. Також слід враховувати, що у кримінальному законодавстві низки країн ці обставини не мають загальної назви як правовий інститут. Розуміння природи обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння, значною мірою визначається типом (способом) визначення поняття кримінального правопорушення (формальним, матеріальним або формально-матеріальним). Зокрема, у кримінальному праві України виключення кримінальної протиправності пов'язується як з відповідністю того чи іншого діяння регулятивним нормам кримінального та інших галузей права, та і з відсутністю суспільної небезпечності. У країнах з формальним визначенням злочину враховується наявність лише законодавчих (формальних) підстав для виключення кримінальної відповідальності.

Характеризуючи систему обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння, потрібно встановити не лише конкретні обставини, що до неї входять, а й законодавчі джерела, критерії виокремлення та класифікацію. Зазначені обставини можуть міститися не лише в кримінальних кодексах (за їх наявності), а й в інших законодавчих актах та судовій практиці. Приміром, у нормах статутного права Англії підставою для захисту від кримінального переслідування визнається насамперед посилення на захист публічних або приватних інтересів, а в загальному праві виключення кримінальної відповідальності пов'язується з відсутністю суб'єктивного елемента кримінального правопорушення (злочинного діяння) /«mens rea»/. Схожим чином кримінально-правова доктрина Німеччини й деяких інших країн розрізняє обставини, що виключають протиправність, та ті, що виключають винність. За такого підходу обставини, що виключають кримінальну протиправність діяння, охоплюють ситуації, які відповідно до кримінального права України свідчать про відсутність суб'єкта або суб'єктивної сторони як елементів складу кримінального правопорушення.

При визначенні поняття необхідної оборони у кримінальному праві України слід детально розкрити зміст кожного з обов'язкових елементів підстави необхідної оборони: 1) суспільно небезпечного посягання та 2) необхідності в його негайному відверненні чи припиненні. У країнах англо-американської правової системи (Англії, США, Австралії) термін «необхідна оборона» взагалі не вживається, натомість поняття «самооборона» охоплює собою самозахист, захист третіх осіб та власності, а також затримання особи, яка вчинила злочин. У кримінальних кодексах Бельгії, Італії, Куби, Франції та деяких інших країн використовується термін «правомірна оборона» («правомірний захист»). Підстава необхідної оборони в іноземних державах також може досить суттєво відрізнятися від тієї, що закріплена у КК України. Наприклад, законодавство багатьох зарубіжних країн містить вказівку на протиправний (КК Австрії, Грузії, Нідерландів, Польщі, Угорщини, ФРН та

ін.) або навіть несправедливий (КК Албанії, Бразилії, Колумбії, Панами, Румунії) характер посягання, а не суспільно небезпечний, як це має місце у кримінальному праві України.

Здійснюючи компаративне дослідження ознак необхідної оборони за кримінальним правом зарубіжних держав, особливу увагу слід звертати на такі ознаки, як своєчасність і співрозмірність оборони. Так, у кримінальному законодавстві нерідко необхідною обороною визнається захист не лише від наявного, а й від майбутнього посягання (КК Австрії, Данії, Латвії, Литви, Угорщини, окремих штатів США та ін.). За загальним правом Англії співрозмірність оборони визначається як «розумна необхідність» при застосуванні сили. Додатково слід виділяти ознаки, у яких проявляються особливості інституту необхідної оборони в законодавстві зарубіжних країн. Наприклад, на відміну від кримінального права України, дія положень щодо самооборони за правом Англії поширюється як на потерпілих чи інших осіб, так і на працівників поліції, отже, останні визнаються суб'єктами необхідної оборони. Доцільно звернути увагу на те, що у кримінальному законодавстві країн романо-германської правової системи питання про перевищення меж необхідної оборони, як правило, регламентовані достатньо детально. Проте, наприклад, КК Франції та ФРН не містять спеціальних норм, якими встановлювалася б відповідальність за злочини, вчинені при перевищенні меж необхідної оборони, отже, зазначена обставина, на відміну від КК України, не оцінюється як пом'якшуюча.

При розгляді крайньої необхідності слід виходити з того, що, незважаючи на різноманіття термінів, що вживаються для позначення цієї обставини, підставою для її виникнення практично в усіх країнах визнається існування реальної небезпеки, якщо при цьому її не можна було усунути іншим чином, крім заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам особи, суспільства чи держави. Існують певні відмінності у розумінні джерел цієї небезпеки: у кримінальних кодексах більшості країн спеціально зазначається,

що стан крайньої необхідності не повинен бути викликаний діями особи, яка заподіює шкоду, тоді як в окремих державах (наприклад, Литві) необережні дії все ж визнаються таким джерелом. Допустимі межі заподіяння шкоди у стані крайньої необхідності також визначаються за різними критеріями: в одних державах (наприклад, Іспанії, Японії), заподіяна шкода визнається правомірною, якщо вона перевищує або є рівнозначною шкоді відверненій, в інших (переважно країнах СНД), так само, як і в Україні, враховується лише шкода, спричинена умисно; у низці країн (Естонії, Польщі, Португалії) порівнюються не розміри шкоди, а цінність благ, тощо. Перевищення меж крайньої необхідності, як правило, визнається обставиною, що пом'якшує покарання або іноді навіть звільняє від нього.

Колоквіум (2 години)

Питання для обговорення

1. Поняття та загальна характеристика обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння.
2. Система обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння, в кримінальному праві України та зарубіжних країн.
3. Інститут необхідної оборони, особливості його законодавчого конструювання в кримінальному праві різних зарубіжних країн. Підстава необхідної оборони.
4. Ознаки та межі необхідної оборони. Кримінальна відповідальність за перевищення меж необхідної оборони.
5. Крайня необхідність: поняття, умови правомірності.

ЗАВДАННЯ

1. До Петрова пізно ввечері в парку відпочинку підійшли двоє неповнолітніх і, погрожуючи ножем, наказали зняти цінні речі та віддати телефон. Петров витягнув пістолет, який незаконно носив два місяці й зробив

три постріли (два у повітря, а один у напрямку підлітків, які намагалися відібрати пістолет). Нападники втекли, проте пострілом випадково був поранений співробітник міліції, який намагався втрутитися у конфлікт.

Чи буде Петров нести кримінальну відповідальність за поранення працівника міліції та носіння зброї?

2. Водій Сазонов керував автобусом, що їхав по гірській дорозі. Раптом з-за повороту з'явився вантажний автомобіль, який слідував назустріч автобусу. Щоб уникнути зіткнення із зустрічною машиною і не маючи змоги розминутися з нею, тому що з правої сторони дороги була прірва, Сазонов був вимушений різко звернути вліво і загальмувати. Унаслідок цього автобус врізався в скелю, а шість пасажирів одержали тілесні ушкодження різної тяжкості.

Чи повинен Сазонов нести кримінальну відповідальність за заподіяні тілесні ушкодження та пошкодження автобусу?

Теми повідомлень та рефератів

1. Необхідна оборона за кримінальним правом країн англо-американської правової системи
2. Види крайньої необхідності за КК ФРН

Список додаткової літератури

Баулин Ю.В. *Обстоятельства, исключают преступность деяния.* – Х.: Основа, 1991.-360с.

Кваша О.О., Андрусак Г.М. *Необхідна оборона (зачист від посягання на статеву свободу та статеву недоторканість особи): монографія.* –К.:АртЕк, 2016.- 264с.

Кенни, К. *Основы уголовного права [Текст] / К. Кенни.* – М.: Изд-во иностранной лит-ры, 1949. – LVII, 599 с.

Лейленд, Пітер. Кримінальне право: Злочин, покарання, судочинство (Англійський підхід). – К., 1996. – 207 с.

Про судову практику у справах про необхідну оборону: постанова Пленуму Верховного Суду України від 26.04.2002р. №1 //ВВСУ.-2002.-№3.-С.2-4.

ТЕМА 13. Поняття та цілі покарання. Система та види покарань.

Методичні рекомендації. Вивчення теми потрібно починати із законодавчого визначення покарання, передбаченого в ч.1 ст.50 КК України. Потім на основі цих положень слід докладно показати ознаки покарання за кримінальним правом України, які йому притаманні, та провести порівняльний аналіз визначень покарання за кримінальним правом зарубіжних країн. Як правило, на відміну від кримінального права України, за кримінальним правом, наприклад, Франції, ФРН, Англії, США та ін., відсутнє законодавче визначення поняття покарання, воно дається лише доктриною права.

Далі, відповідно до ч.2 ст.50 КК необхідно звернути увагу на цілі покарання, а саме: кару, виправлення засудженого та попередження вчинення нових злочинів. Зміст кожної з цих цілей повинен бути розкритий окремо та в їх взаємозалежності. Після цього треба надати характеристику певних теорій покарання за кримінальним правом англо-американської правової системи: 1) як відплата; 2) як засіб залякування 3) як засіб виправлення, а також змішаних теорій покарання. В доктрині французького кримінального права щодо мети покарання поширені дві основні концепції: сучасного неокласицизму (відплати та залякування) і нового соціального захисту (виправлення та ресоціалізації злочинця). У кримінальному праві ФРН поширені абсолютні, відносні та змішані теорії покарання.

При розгляді третього питання слід навести визначення поняття «система покарань», зупинитися на аналізі його ознак за кримінальним

правом України. Тут варто відмітити, що за КК України встановлений вичерпний перелік різних видів покарань. Також потрібно пам'ятати, що покарання розподіляться на види за відповідними критеріями. Так, за КК України виділяють покарання: основні та додаткові (ст. 52), загальні та спеціальні, строкові та безстрокові. Система покарань за КК Франції заснована на класифікації кримінальних правопорушень на три групи: покарання кримінальні, виправні та поліцейські. Крім того, для французького права є традиційним поділ покарань на: основні та додаткові, загальнокримінальні та політичні, за колом осіб (покарання щодо фізичних і юридичних осіб). В КК ФРН встановлений розподіл покарань на основні та додаткові, а також додаткові наслідки. За кримінальним правом Англії перелік покарань передбачений окремими законами, які не виділяються їх види на основні та додаткові. Усі покарання застосовуються як альтернативні. Ще потрібно зупинитися на тому, що у США відсутня чітка система покарань та характерні його ускладнення у визначенні видів покарання (основні, додаткові) пов'язані з його «дворівневістю», на федеральному рівні та на рівні окремих штатів.

Щодо специфіки видів покарань мусульманської правової системи то, тут виділяють такі покарання за шаріатом: 1. основні, 2. додаткові, 3. альтернативні (що застосовуються на заміну основного), 4. супроводжуючі (що є автоматичним наслідком застосування основного покарання).

Колоквіум (2 години)

Питання для обговорення

1. Поняття покарання та його ознаки за кримінальним правом України та зарубіжних країн.
2. Мета покарання та її види. Основні теорії покарання.
3. Система та види покарань.

Теми повідомлень та рефератів

1. Мета покарання у кримінальному праві Англії
2. Мета покарання у кримінальному праві ФРН

3. Система покарань за КК Франції

Список додаткової літератури

Денисова Т.А. Покарання: кримінально-правовий, кримінологічний та кримінально-виконавчий аналіз .- Запоріжжя: КПУ, 2007.-288с.

Ежов А.Н., Селяков Н.А. Наказание в уголовном праве стран Евросоюза (Англии, Франции, Германии). Учебное пособие. - М.: Юпитер, 2005.- 96с.

Литвинов О.М. Інститут покарання в кримінальному праві України: навч.посіб. /О.М. Литвинов, Є.С. Назимко.- Донецьк: Ноулідж (донецьке відділення), 2013.- 213с.

Маляренко В.Т. Про покарання за новим Кримінальним кодексом України.-К.: Правова ініціатива, 2003.-156с.

Оксамытний В.В. Система уголовных наказаний в Англии.- Киев,1977.- 144с.

Пономаренко Ю.А.Загальна теорія визначення караності кримінальних правопорушень.-Х.: Право, 2020.-720с.

Про практику призначення судами кримінального покарання: постанова Пленуму Верховного Суду України від 24.10.2003 р. №7 //ВВСУ.-2003.- №6(40).-С.14-20.

ТЕМА 14. Окремі види покарання.

Методичні рекомендації. При підготовці до цієї теми необхідно зосередити увагу на розкритті змісту за КК України та кримінальним правом зарубіжних країн окремих видів покарань, таких як: смертна кара, позбавлення волі (довічне або на певний строк), майнові покарання (штраф, конфіскація майна) та ін. Доцільно показати роль і місце, які вони займають в системі покарань серед інших її видів. Навести про внесення законодавчих змін до КК, наприклад, на посилення ролі штрафу в українському кримінальному праві. Важливим тут є і те, що у переліку покарань кримінального права України відсутня смертна кара, на відміну від кримінального права Англії, США, КНР та країн мусульманської правової

системи. При проведенні аналізу такого виду покарання як позбавлення волі бажено зупинитися на особливостях визначеного та невизначеного його строку в Англії, США; видах позбавлення волі у Франції як виправне покарання та кримінальне покарання, що має поділ на кримінальне ув'язнення та кримінальне ув'язнювання тощо.

Колоквіум (2 години)

Питання для обговорення

1. Окремі види покарань за кримінальним правом України та зарубіжних країн:

- а) смертна кара,
- б) позбавлення волі /без строкове та строкове/,
- в) штраф,
- г) конфіскація майна,
- д) позбавлення або обмеження прав.

ЗАВДАННЯ

1. Луценко засуджений до ч.4 ст.190 КК України до шести років позбавлення волі з конфіскацією майна: 1) отриманого Луценко зі спадщиною житлового будинку, що згаходився в сільській місцевості, де постійно мешкали підсудний і його сім'я; 2) грошей у сумі 50 тис.грн., які знаходилися в ощадбанку на рахунку його тестя Данілова; 3) підроблених документів, які Луценко використав для вчинення шахрайства; 4) грошей у сумі 75 тис.грн., якими Луценко заволодив шляхом шахрайства; 5) належного підсудному на праві власності автомобіль.

Чи правильно призначене підсудному додаткове покарання? Чим відрізняється конфіскація майна як вид додаткового покарання від спеціальної конфіскації?

2. Сидоренко, який не мав права на керування транспортним засобом, вчинив дорожньо-транспортну пригоду, за що його було засуджено за ч. 2 ст. 286 КК до п'яти років позбавлення волі, з позбавленням можливості отримання права керування транспортними засобами протягом трьох років.

Вивчивши підстави та порядок призначення позбавлення права займати певні посади або займатися певною діяльністю дайте аргументований висновок по справі, чи вірне рішення суду?

Теми повідомлень та рефератів

1. Смертна кара у кримінальному праві США
2. Штраф за КК Франції та ФРН

Список додаткової літератури

Впровадження альтернативних видів кримінальних покарань в Україні: Посібник /за ред.. Беци О.В.- К.: МП Леся, 2003.- 116с.

Гришук В.К., Красницький І.В. Система покарань за кримінальним кодексом Франції 1992 р. //Вісник Львів. ун-ту. Серія міжнародні відносини.- 2000.-Вип.2.-С.362-371.

Пономаренко Ю.А.Загальна теорія визначення караності кримінальних правопорушень.-Х.: Право, 2020.-720с.

Рябчивська О.П. Система покарань в Україні: поняття, значення та принципи побудови /О.П. Рябчивська.- Запоріжжя, Акцент Інвест-трейд, 2013.- 448с.

Про практику призначення судами кримінального покарання: постанова Пленуму Верховного Суду України від 24.10.2003р. №7// Збірник постанов ПВСУ з кримінальних справ (1973-2011).- Х.: Право, 2011.-С. 207-222.

Хавронюк М. Види кримінальних покарань: досвід європейських держав //Прокуратура, Людина, Держава.-2—5.-№3.- С.95-102.

ТЕМА 15 . Інші заходи кримінально-правового характеру.

Методичні рекомендації. У відповіді на друге питання треба дати визначення інших заходів кримінально - правового характеру (заходи безпеки) та вказати на способи їх закріплення за кримінальним правом зарубіжних країн, в чому полягає їх правове призначення та відмінність від покарання. Далі, слід проаналізувати окремі види цих заходів, а саме: заходи виправлення та безпеки, превентивне ув'язнення за КК ФРН; продовження

тюремного ув'язнення та порука за кримінальним правом Англії і США; заходи безпеки, які застосовуються відносно осіб що страждають на алкоголізм та наркоманію, психічно хворих осіб; примусові заходи виховного характеру щодо неповнолітніх та ін. й показати, які з них передбачені за КК України.

У третьому питанні слід зупинитися на характеристиці законодавчої регламентації караності юридичних осіб за кримінальним правом України та зарубіжних країн (США, Франція). Юридичні особи за КК України можуть підлягати лише іншим заходам кримінально-правового характеру. Вони не є суб'єктами кримінального покарання. Навпаки, дуалістичний характер американської та французької системи кримінального покарання передбачає для юридичних осіб застосування саме покарання – штраф, ліквідація, конфіскація майна тощо.

При визначенні поняття «пробації», щодо четвертого питання має значення з'ясувати в чому полягає його сутність, функціональне призначення, особливості правової регламентації за кримінальним правом Англії, США, Франції. Також необхідно провести відмінність пробації від суміжного інституту за КК України «звільнення від відбування покарання з випробуванням» (ст.ст.75-79).

Колоквіум (2 години)

Питання для обговорення

1. Інші заходи кримінально-правового характеру (заходи безпеки).
2. Види покарань (інших заходів кримінально-правового характеру) щодо юридичних осіб.
3. Інститут пробації у кримінальному праві.

Список додаткової літератури

Впровадження альтернативних видів кримінальних покарань в Україні:
Посібник /за ред.. Беци О.В.- К.: МП Леся, 2003.- 116с.

Гришук В.К., Пасека О.Ф. Кримінальна відповідальність юридичних осіб: міжнародний досвід та основні теоретичні підходи: наук.-практ. посіб. –К.: Юрінком Інтер, 2017.- 296с.

Дрьомін В. Пробація: зарубіжний досвід обмеження тюремної популяції //Право України.-2000.-№12.-С.120-123

Кримінально-правові заходи в Україні: підручник / за ред. О.В.Козаченко.- Миколаїв: Іліон, 2015.- 216с.

Про практику застосування судами примусових заходів медичного характеру та примусового лікування: постанова Пленуму Верховного Суду України від 03.06.2005р. №7 //ВВСУ.-2005.-№6.-С.5-10.

Про практику розгляду судами справ про застосування примусових заходів виховного характеру: постанова Пленуму Верховного Суду України від 15.05.2006р. №2 //ВВСУ.-2006.-№7.-С.13-16.

Яценко А.М. Застосування заходів кримінально-правового характеру.-Х.: Ніка Нова, 2014.-388с.

ТЕМА 16. Загальна характеристика системи Особливої частини кримінального права.

Методичні рекомендації. На початку вивчення цієї теми слід звернути увагу на те, що система Особливої частини кримінального права за її формально-змістовними показниками чітко пов'язана зі ступенем досконалості права тієї або іншої країни. Вона визначається традиціями, домінуючими в суспільстві поглядами на пріоритети кримінально-правової охорони, напрямки сучасної кримінально-правової політики держави.

На підставі визначення Особливої частини потрібно показати загальні її риси, серед яких: Особлива частина це сукупність кримінально-правових інститутів і норм, що визначають конкретні види кримінальних правопорушень та передбачають види (розміри) покарань за їх вчинення, ці норми за їх певним переліком утворюють саме Особливу частину та об'єднуються за групами (розділами), розташованими щодо визначеного

порядку. Далі бажено зупинитися на тому, що органічному зв'язку норм Особливої частини з нормами Загальної частини, що їх застосування та реалізація неможливо без використання загальних положень кримінального права.

При характеристиці Особливої частини за романо-германської правової системи слід звернути увагу про таке: закон виступає тут єдиним кодифікованим нормативним джерелом, який встановлює переліки кримінально-карних норм-заборон; в ньому закріплена відмова від аналогії щодо встановлення кримінальної протиправності та караності діяння; судові рішення не є джерелом Особливої частини; її норми містяться в деяких раїнах або за КК (Латвії, Литви, Молдови), або у КК та інших законах, що передбачають відповідальність за певні види кримінальних правопорушень (наприклад, податкові або військові, у Австрії, Норвегії, Польщі, Франції); норми Особливої частини розміщені по певним підгрупам (розділам, главам тощо) за об'єктом посягання; вони визначаються абстрактністю визначення, як узагальненого формулювання, тому розраховані на широке коло конкретних випадків; санкції норм Особливої частини, як правило, вказані як альтернативні та відносно-визначенні.

Аналізуючи Особливу частину кримінального права в країнах англо-американської правової системи потрібно зосередитись та тому, що цьому питання, загалом, не приділяється значною уваги. Як результат – немає чіткого розподілу на норми матеріального та процесуального права, на Особливу та Загальну частини. Судова практика не лише застосовує норми щодо кримінальної протиправності та караності діяння, але і створює їх. Такі норми, як правило, носять більш казуїстичний характер визначення, тому що призначені на врегулювання конкретного випадку, а не встановлення загального правила поведінки. У наявних кримінальних законах (наприклад, в Англії) що є не кодифікованими передбачаються лише положення щодо окремих видів кримінальних правопорушень (злочинних діянь) (Закон про

злочини проти особи 1861 року, Про викрадення 1968 року, Про крадіжку 1996 року, Про тероризм 2000 року та ін./ . Як наслідок - ці норми не систематизовані з урахуванням родового об'єкта посягань та не розташовані в порядку, визначеному на основі якогось критерію. Особливістю системи Особливої частини в США виступає її дворівневність, тобто на рівні федерації та на рівні окремих штатів. На федеральному рівні Особлива частина представлена у Звіді Законів США (титул 18) де кримінальні правопорушення (злочинні діяння) розташовані у загальному переліку алфавітного порядку. На рівні штатів – у алфавітного порядку (шт. Айдахо) або у відповідних розділах та главах КК при визначенні окремих видів кримінальних правопорушень (злочинних діянь), тобто за об'єктом посягання.

При розгляді другого питання теми слід виходити з аналізу Особливої частини КК України, які містить ХХ-ть розділів за родовим об'єктом та налічує статті з 109 по 447. На першому місці розташовані норми про кримінальні правопорушення проти держави, які посягають на основи національної безпеки України. Родовим об'єктом кримінальних правопорушень розділу II є особа /його життя та здоров'я/ тощо. Закінчується Особлива частина розділом XX «Кримінальні правопорушення проти миру та безпеки людства». Для кримінального права зарубіжних країн романо-германської правової системи загальноприйнятим також є розташування розділів (глав) щодо родового об'єкту. Особлива частина їх кримінального закону починається, як правило: з кримінальних правопорушень проти держави (Бельгія, Нідерланди, Норвегія, Італія та ін.), кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи (Австрія, Швейцарія, Швеція, Іспанія, Росія, Франція та ін.) чи кримінальних правопорушень проти миру та безпеки людства (Польща, країни Балтії) та ін.. А, завершується Особлива частина: кримінальними правопорушеннями проти миру та безпеки людства (Австрія, Болгарія), військовими кримінальними правопорушеннями

(Норвегія, Польща, Латвія) чи розділом про відповідальність за проступки та порушення (Франція, Бельгія, Нідерланди, Італія, Іспанія).

Далі, кількість, структура та зміст розділів КК визначається законодавцем і може носити суто індивідуальний характер. Так, наприклад, КК ФРН – 30 розділів, деякі з яких розподілені на глави. Більш детальна класифікація передбачена, наприклад, у КК Франції, Іспанії, Нідерландів та ін.. Так, у КК Франції – 6 книг з розділами та главами, а окремі глави на відділи. КК Іспанії – містить 2 книги: «Злочини і покарання» та «Проступки», що складаються у розділах, главах та відділах. КК Нідерландів – складається з 2 книг «Про злочини» та «Проступки» з певними розділами (усього - 40). Таким чином, за основу об'єднання норм у самостійні розділи, як і в Україні, береться характер суспільної небезпеки посягань, їхній родовий об'єкт. Безпосередній же об'єкт кримінального правопорушення, якому завдається шкода при вчиненні конкретного кримінального правопорушення, передбачається у окремій кримінально-правовій нормі. Їх закріплення за КК зарубіжних країн має певні особливості. Так, вона вказується у окремій статті або параграфі, які, як правило, (на відміну від КК України) не мають власної назви, а тільки порядкові номери (окрім: КК ФРН, Австрії, Швейцарії, Італії).

Крім того, буквально формулювання тексту статей (параграфів) пов'язане з вказівкою: на караність забороненого КК діяння (як в КК України) /КК країн СНД, Литви, Естонії/ або на караність особи, яка вчинила це діяння, що заборонене КК /ФРН, Австрія, Данія, Італія, Швейцарія, Швеція, Іспанія, Польща, Латвія/. У КК Франції, Бельгії, Нідерландів, Болгарії та ін. використовується змішаний підхід. Це обумовлено тим, - яка концепція: «діяння» або «діяча» є домінуючою у кримінальному праві тієї чи іншої країни.

До особливостей побудови статей (параграфів) у Особливій частині КК є і те – починається вона з формулювання: диспозиції, тобто кримінально-правової заборони (як у КК України, а також: КК ФРН, Австрії, Бельгії, Нідерландів, Італії, Данії, Швейцарії, Швеції, Польщі) чи диспозиції або

санкції, тобто вказівки на певні покарання за вчинення кримінального правопорушення (КК Франції, Іспанії, а також - Норвегії).

І на останок потрібно проаналізувати характерні риси побудови Особливої частини в США. Так, Зведення законів США (Титул 18) містить 86 глав, 85 з яких відносяться до Особливої частини кримінального права. На рівні окремих штатів Особливу частину КК можна поділити на: невеликі (від 5 до 12 розділів (титулів)) /Нью-Йорк, Іллінойс, Гавайї та ін./ або великі (до 20 розділів (титулів)) /Айдахо, Нью-Гемпшир, Джорджія, Каліфорнія та ін./.

Колоквіум /2 години/

Питання для обговорення

1. Поняття та ознаки Особливої частини кримінального права України та зарубіжних країн.

2. Побудова системи Особливої частини кримінального права України та зарубіжних країн.

Список додаткової літератури:

Жалинский А. Э. Современное немецкое уголовное право / А. Э. Жалинский. – М.: Проспект: Велби, 2004. – 560 с.

Козочкин И.Д. Уголовное право США: успехи и проблемы реформирования. - СПб.: «Юрид. центр Пресс», 2007.

Кримінальне право України: Особлива частина: підручник /За ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. - 4-те вид., переробл. і допов.–Х.:Право, 2010.- 604 с.

Навроцький В.О. Кримінальне законодавство зарубіжних держав: Питання Особливої частини: Лекції. – Львів: Вид. ЛДУ, 1999. – 56 с.

Савченко А.В. Кримінальне законодавство Країни та федеральне кримінальне законодавство Сполучених Штатів Америки: комплексне порівняльно-правове дослідження: монографія.- К.: КНТ, 2007.- 594с.

Хавронюк М.І. Сучасне загальноєвропейське кримінальне законодавство: проблеми гармонізації: монографія.- К.: Істина, 2005.-264с.

5. ПОТОЧНИЙ ТА ПІДСУМКОВИЙ КОНТРОЛЬ ЗНАНЬ СТУДЕНТІВ

«ЗАТВЕРДЖЕНО»

наказом ректора університету

від 26 червня 2015 р. № 127

ПОЛОЖЕННЯ

про моніторинг знань студентів

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

I. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

1.1. Це Положення визначає об'єкти, методи, засоби контролю якості і знань студентів.

1.2. Положення розкриває основні принципи організації поточного контролю знань студентів, методикау переведення показників успішності студентів Університету за шкалою європейської кредитно-трансферної системи і спрямоване на ефективну реалізацію таких завдань:

- підвищення мотивації студентів до систематичної активної роботи впродовж навчального року, переорієнтація їхніх цілей з отримання позитивної оцінки на формування стійких знань, умінь та навичок; систематизація знань та активне їх засвоєння впродовж навчального року;
- відкритість контролю: ознайомлення студентів на початку вивчення дисципліни з контрольними завданнями та всіма формами контрольних заходів і критеріями їх оцінювання;
- забезпечення належних умов вивчення програмного матеріалу і підготовки до контрольних заходів шляхом чіткого їх розмежування за змістом й у часі;
- розширення можливостей для всебічного розкриття здібностей студентів, розвитку їх творчого мислення та підвищення ефективності роботи викладацького складу.

II. ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ ОРГАНІЗАЦІЇ ПОТОЧНОГО І ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ

2.1. Оцінювання знань студентів з навчальних дисциплін здійснюється на основі результатів поточного контролю (ПК) і підсумкового контролю знань (ПКЗ).

Підсумковий контроль знань проводиться у формі іспиту або заліку.

2.2. Об'єктом оцінювання знань студентів є програмний матеріал дисципліни різного характеру і рівня складності, опанування якого відповідно перевіряється під час ПК та ПКЗ.

Завданням ПК є перевірка розуміння та засвоєння певного матеріалу, умінь самостійно опрацьовувати тексти, здатності осмислити зміст теми чи розділу, умінь публічно чи письмово представити певний матеріал (презентація).

Завданням ПКЗ є перевірка розуміння студентом програмного матеріалу в цілому, логіки та взаємозв'язків між окремими розділами, здатності творчого використання накопичених знань, умінь сформулювати своє ставлення до певної проблеми навчальної дисципліни тощо.

2.3. Оцінювання здійснюється за 100-бальною шкалою. Оцінка за цією шкалою переводиться за результатами ПКЗ в оцінки за національною шкалою та шкалою ECTS.

2.4. З навчальних дисциплін, залік з яких виставляється за результатами практичних занять, оцінювання рівня знань студентів здійснюється на основі результатів ПК в діапазоні від 0 до 100 балів за навчальний рік.

При цьому кафедра визначає мінімально необхідну кількість балів для отримання «заліку».

2.5. З навчальних дисциплін, з яких передбачено складання іспитів, оцінювання рівня знань студентів здійснюються на основі результатів ПК та ПКЗ із таким розподілом балів:

- завдання ПК оцінюються в діапазоні від 0 до 60 балів;
- завдання, що виносяться на ПКЗ, – від 0 до 40 балів.

III. ОРГАНІЗАЦІЯ ПОТОЧНОГО КОНТРОЛЮ

3.1. Об'єктами поточного контролю знань студентів є:

а) систематичність та активність роботи на лекціях, семінарських, практичних, лабораторних заняттях (відвідування відповідних форм навчального процесу, активність та рівень знань при обговоренні питань; участь у студентських конференціях, гуртках, конкурсах, олімпіадах; інші форми робіт);

б) виконання завдань для самостійного опрацювання (самостійне опрацювання тем в цілому чи окремих питань; написання рефератів, есе та їх презентація; підготовка конспектів навчальних чи наукових текстів; підготовка реферативних матеріалів з публікацій; інші форми роботи).

3.2. Конкретний перелік робіт, що зобов'язаний виконати студент в рамках ПК, критерії їх оцінки (кількість балів) визначаються кафедрою з кожної навчальної дисципліни та доводяться до відома студентів до початку навчального року, що передує її вивченню.

Така інформація оприлюднюється на офіційному сайті Університету (веб-порталі АСУ навчальним процесом).

3.3. Кафедрою може бути передбачено виконання з відповідної дисципліни контрольних (інших письмових) робіт, проведення колоквіумів, здійснення інших підсумкових заходів за результатами вивчення певного логічно завершеного блоку навчального матеріалу.

Якщо навчальна дисципліна викладається протягом двох семестрів, кафедра має визначити форми, порядок та строки оцінювання знань студентів, отриманих протягом першого семестру. Результати оцінювання оформлюються у вигляді досесійного заліку.

3.4. Результати ПК знань студентів своєчасно вносяться до журналу обліку роботи викладача та регулярно оприлюднюються в академічній групі (особисто студенту за його запитом).

Відповідно до наказу ректора операторами кафедр (безпосередньо викладачами) результати ПК вносяться до відповідних модулів АСУ навчальним процесом Університету з метою їх обробки та відображення у відомості для проведення ПКЗ.

3.5. Відповідальність за об'єктивність та своєчасність проведення ПК покладається на викладача, що веде семінарські (практичні) заняття, лектора та завідувача кафедри.

3.6. Кафедра визначає порядок ліквідації заборгованості з ПК.

IV. ОРГАНІЗАЦІЯ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ ЗНАНЬ

4.1. Оцінювання рівня знань студентів здійснюється на основі результатів ПК та ПКЗ.

4.2. ПКЗ проводиться у формі іспиту або заліку (визначається навчальним планом Університету) з вузлових питань, типових та комплексних завдань, практичних ситуацій, що потребують творчої відповіді та уміння синтезувати отримані знання з відповідної навчальної дисципліни.

Студент допускається до складання іспиту (заліку) в разі виконання ним мінімального обсягу всіх видів робіт, передбачених кафедрою з відповідної навчальної дисципліни.

4.3. Конкретний перелік тестів, питань та завдань, що охоплюють весь зміст навчальної дисципліни, критерії оцінювання екзаменаційних (залікових) завдань, порядок і час їх складання визначаються кафедрою і доводяться до студентів на початку навчального року, що передує їх проведенню.

До екзаменаційного білета може бути включено від 2 до 5 питань (завдань) залежно від встановленої форми ПКЗ (іспит або залік).

4.4. Результати ПКЗ оцінюються в діапазоні від 0 до 40 балів;

4.5. Загальна підсумкова оцінка з навчальної дисципліни складається з суми балів за результатами ПК та ПКЗ (за умови, що на іспиті студент набрав 15 балів і вище).

Якщо на іспиті студент набрав 0 балів, тобто отримав незадовільну оцінку, загальна підсумкова оцінка включає лише результати ПК.

4.6. До відомості обліку підсумкової успішності заносяться сумарні результати в балах ПК та ПКЗ з урахуванням вимог, що викладені в п. 4.5.

4.7. ПКЗ та ліквідація академічної заборгованості здійснюється відповідно до наказу ректора про проведення екзаменаційної сесії та досесійних заліків викладачем відповідно до розкладу.

4.8. Ліквідація академічної заборгованості відбувається з урахуванням вимог Положення про організацію освітнього процесу в Національному юридичному університеті імені Ярослава Мудрого, наказів ректора, розпоряджень проректорів, директорів інститутів (деканів факультетів), завідувачів кафедр.

4.9. Результати ПКЗ з дисциплін, за якими здійснювався поточний модульний контроль, оцінюються в діапазоні від 0 до 40 балів, здійснюються за екзаменаційними білетами і проводяться, як правило, усно.

4.10. За рішенням кафедри, затвердженим на ректораті, іспит з відповідної навчальної дисципліни може проводитись у письмовій формі. У такому разі кафедра окремо визначає критерії оцінювання за схемою «кількість правильних відповідей = кількість балів».

4.11. При проведенні іспиту в усній формі оцінка повинна бути кратна 5 (0, 15, 20, 25, 30, 35, 40).

КРИТЕРІЇ
оцінювання знань і умінь студентів з навчальної дисципліни
«Кримінальне право» при поточному контролі в умовах
дистанційної (змішаної) форми навчання

Загальна кількість балів ПК у семестрі	Критерії максимуму балів у семестрі
Мах - 60 балів	20 балів – поточна контрольна робота (позитивними є бали від 10 до 20, у разі одержання 0-9 балів: перескладання ПКР) 40 балів – систематичність та активність роботи на лекціях, практичних заняттях, колоквиумах, участь у

Min – 20 балів (для допуску до іспиту)	студентських гуртках, конференціях, конкурсах тощо. Викладач може врахувати бали студента при написанні докладів, підготовки ессе, рефератів тощо.
---	---

КРИТЕРІЇ
оцінювання знань і умінь студентів з навчальної дисципліни
«Кримінальне право» при підсумковому контролі в умовах
дистанційної (змішаної) форми навчання

Кількість балів	Критерії оцінювання знань і умінь студента
40	Заслуговує студент, який виявив всебічне, систематичне і глибоке знання програмного матеріалу, бездоганно засвоїв основну літературу та знайомий з додатковою літературою з предмету, продемонстрував здатність до самостійного поповнення знань з дисципліни та використання отриманих знань у практичній роботі, вміння ілюструвати теоретичні знання положеннями законодавчих актів, прикладами із судової практики, всі питання розкрив повно та без помилок.
35	Заслуговує студент, який всі питання розкрив досить повно, однак з незначною кількістю несуттєвих помилок у відповіді.
30	Заслуговує студент, який виявив в достатній мірі повне знання основного програмного матеріалу, засвоїв навчальну літературу з предмету та виявив вміння орієнтуватись в ній, показав системний характер знань при викладенні програмного матеріалу, проявив належні навички в ілюструванні теоретичних знань положеннями законодавчих актів, прикладами з практики, всі питання розкрив без помилок, однак є незначна неповнота у відповіді на питання.
25	Заслуговує студент, який всі питання розкрив досить повно, однак у відповіді є неточності, неповнота.
20	Заслуговує студент, який виявив певні (мінімальні) необхідні знання матеріалу, але допустив помилки, суттєві неточності у своїй відповіді, розкрив питання неповно.
15	Заслуговує студент, який не зміг відповісти на одне з питань екзаменаційного білету, але відповів на додаткові запитання з програмного матеріалу.
	Заслуговує студент, який виявив відсутність знань значної частини основного програмного матеріалу, допустив істотні помилки у своїй

0	відповіді, значну неповноту в розкритті питань, студент, який не зумів відповісти на питання, виявив повне незнання програмного матеріалу.
---	--

Підсумкове оцінювання рівня знань студентів з кримінального права здійснюється на основі результатів ПК та підсумкового контролю знань студентів (ПКЗ) за 100-бальною шкалою.

Сумарно за результатами поточного контролю (за весь навчальний рік, протягом якого вивчається навчальна дисципліна) студент може отримати бали у діапазоні від 0 до 60 балів (у кожному семестрі максимально 30 балів), ПКЗ – від 0 до 40 балів.

Підсумковий контроль знань студентів з кримінального права проводиться у формі іспиту. До відомості обліку підсумкової успішності заносяться сумарні результати ПК та ПКЗ у балах.

Підсумкова оцінка з навчальної дисципліни виставляється в залікову книжку відповідно до цієї шкали:

За 100-бальною шкалою	Оцінка за шкалою ECTS	ВИЗНАЧЕННЯ	За національною системою
90-100	A	ВІДМІННО - відмінне засвоєння та викладення програмного матеріалу, лише з незначною кількістю помилок	5
80-89	B	ДУЖЕ ДОБРЕ - вище середнього рівня, достатнє ґрунтовне знання матеріалу за відсутності суттєвих помилок	4
75-79	C	ДОБРЕ - у цілому правильна відповідь з певною кількістю незначних помилок або неточностей	
70-74	D	ЗАДОВІЛЬНО - непогано, але зі значною кількістю недоліків	3
60-69	E	ДОСТАТНЬО - відповідь задовольняє мінімальним критеріям	
35-59	FX	НЕЗАДОВІЛЬНО- суттєві прогалини в знаннях по значній кількості програмного матеріалу, наявність істотних помилок при відповіді на іспиті, потрібна додаткова	2

		підготовка для засвоєння дисципліни і перескладання іспиту.	
1-34	F	НЕЗАДОВІЛЬНО – відсутність знань по значній частині основного програмного матеріалу, неможливість продовження навчання без проходження повторного курсу з дисципліни	

Додаток до розпорядження
проректора з навчальної роботи
№ 316 від 18.11.2020р.

РЕГЛАМЕНТ
проведення семестрового контролю дистанційно
(для студентів (курсантів) денної форми навчання)

1. Цей Регламент визначає організацію та проведення семестрового контролю у студентів (курсантів) денної форми інститутів (факультетів) Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого при дистанційному навчанні.

2. Залік за результатами семінарських (практичних) занять виставляється у залікову відомість, отриману в дирекції (деканаті), на останньому за розкладом семінарському (практичному) занятті (з урахуванням поділу академічних груп на підгрупи – незалежно від попереднього завершення семінарських (практичних) занять іншою підгрупою).

3. Основним форматом проведення консультацій, іспитів та заліків є відеоконференція.

4. Для проведення відеоконференції викладач самостійно обирає відеоінструмент, за допомогою якого у синхронному режимі буде відбуватись проведення консультацій, іспитів, заліків та захисту курсових робіт.

5. Активне посилання та відповідні коди доступу до відеоконференції для проведення іспиту (заліку) завчасно розміщуються викладачем, який відповідно до розкладу проводить іспит (залік), на порталі АСУ навчальним

процесом університету за адресою: <http://acsnew.nlu.edu.ua>.

6. Під час проведення іспиту, заліку чи захисту курсових робіт викладач

зобов'язаний забезпечити ідентифікацію особи студента (курсанта), що бере участь у заході, шляхом пред'явлення останнім паспорту чи студентського квитка.

Студент (курсант) повинен заходити на відеоконференцію під логіном, що повністю відтворює його власне ім'я та прізвище українською мовою, із обов'язковим підключенням відео- та аудіозв'язку.

7. У разі виникнення під час складання іспиту (заліку, захисту курсової роботи) обставин непереборної сили здобувач повинен протягом 15 хвилин з моменту виникнення таких обставин повідомити викладача, що проводить відповідний контрольний захід, про ці обставини електронною поштою (на адресу з доменний ім'ям @nlu.edu.ua) або телефоном (месенджером) з обов'язковою фото- або відеофіксацією об'єктивних факторів, що перешкоджають його завершенню.

За цих обставин можливість, умови та час перескладання визначається викладачем та дирекцію (деканатом) в індивідуальному порядку. Студенти (курсанти) мають вживати всіх можливих і залежних від них засобів для забезпечення стабільного з'єднання під час відеоконференції.

8. Усний формат іспиту передбачає відповідь студента (курсанта) на теоретичні питання екзаменаційного білету. Екзаменаційні питання можуть містити тільки питання із контрольного переліку, оприлюдненого кафедрою до початку семестрового контролю.

9. Організація іспиту (заліку) здійснюється викладачем, який на початку озвучує студенту (курсанту) питання білету відповідно до вибраного ним (тобто студентом (курсантом) номеру білету.

За можливістю питання білету надсилаються безпосередньо здобувачеві, або здійснюється ознайомлення з ними через демонстрацію екрану в програмі відеоконференції.

10. Черговість надання відповіді студентами (курсантами) визначається викладачем, що проводить іспит (залік). Студенту (курсанту) забороняється самотійно, без дозволу викладача, вмикати аудіозв'язок для надання відповіді.

Для підготовки відповіді на питання екзаменаційного білету студенту (курсанту) має бути надано не менше 15 хвилин з моменту оприлюднення питань екзаменаційного білету.

11. За результатами відповіді викладач озвучує студенту (курсанту) його оцінку за 100-бальною та національною (5-ти бальною) шкалами.

12. По завершенню відповіді на екзамені (заліку, захисті курсової роботи) й озвученій викладачем оцінки студент (курсант) від'єднується від відеоконференції.

13. Викладач вправі достроково від'єднати студента (курсанта) від відеоконференції і таким чином припинити участь відповідного студента (курсанта) в іспиті (заліку) із виставленням йому незадовільної оцінки в разі умисного порушення студентом (курсантом) правил проведення іспиту (заліку), в т.ч. виявлених фактів порушення вимог академічної доброчесності.

14. Підсумкова оцінка щодо студентів (курсантів), які не взяли участі в усному іспиті, та які не повідомили до 18.00 год. дня проведення відповідного іспиту на робочу пошту викладача (з доменний ім'ям @nlu.edu.ua), що здійснював поточний контроль знань студента (курсанта), про своє бажання взяти участь в усному іспиті (при цьому таке бажання може бути обумовлене виключно обставинами непереборної сили чи хворобою студента (курсанта), що не дало йому можливості взяти участь в іспиті), виставляється із застосуванням коефіцієнту, в порядку, визначеному п.3 Наказу в.о. ректора Університету від 13.11.2020 року No 221 та Додатку No 1 до цього наказу.

15. Фіксація результатів іспиту (заліку, захисту курсових робіт) відбувається в екзаменаційній (заліковій) відомості, яку викладач безпосередньо отримує в дирекції (деканаті) напередодні або в день екзамену.

6. САМОСТІЙНА РОБОТА

«ЗАТВЕРДЖЕНО»
наказом ректора університету
від 26 червня 2015 р. № 128

Положення про організацію освітнього процесу в Національному юридичному університеті імені Ярослава Мудрого

(ВИТЯГ)

3.10. Самостійна робота студента.

Зміст самостійної роботи студента над конкретною дисципліною визначається навчальною програмою, методичними матеріалами, завданнями та вказівками викладача.

Для самостійної роботи студент забезпечується системою навчально-методичних засобів, передбачених для вивчення конкретної навчальної дисципліни: підручники, навчальні та методичні посібники, конспекти лекцій викладача, практикум тощо. Методичні матеріали повинні передбачати можливість проведення самоконтролю з боку студента. Для самостійної роботи студента кафедрою також рекомендується відповідна наукова та фахова монографічна і періодична література.

Самостійна робота студента над засвоєнням навчального матеріалу з конкретної дисципліни може виконуватися в науковій бібліотеці Університету, навчальних кабінетах, комп'ютерних класах (лабораторіях), а також в домашніх умовах.

У необхідних випадках ця робота проводиться відповідно до заздалегідь складеного графіка, що гарантує можливість індивідуального доступу студента до потрібних дидактичних засобів. Графік доводиться до відома студентів на початку поточного семестру.

При організації самостійної роботи студентів із використанням складного обладнання чи устаткування, складних систем доступу до інформації, наприклад, комп'ютерних баз даних, кафедрою передбачається можливість отримання студентом необхідної консультації або допомоги з

боку фахівця.

Навчальний матеріал, який згідно із робочим навчальним планом має бути засвоєний студентами в процесі самостійної роботи, виноситься на підсумковий контроль разом із навчальним матеріалом, який опрацьовувався при проведенні навчальних занять.

*****

Самостійна робота – вид позааудиторної роботи студента навчального характеру, яка спрямована на вивчення програмного матеріалу навчального курсу.

Під час цієї роботи студент повинен самостійно опрацювати конспекти лекцій, джерела кримінального права України та зарубіжних країн, судову практику відповідно до тем навчальної дисципліни. Також важливе значення має вивчення матеріалу, який викладений у підручниках із Загальної і Особливої частин кримінального права України та зарубіжних країн, навчальних посібниках, науково-практичних коментарях, монографіях, наукових статтях та в іншій науковій і навчально-методичній літературі, що зазначена у цьому посібнику або додатково рекомендована викладачем.

Формами самостійної роботи є:

- засвоєння теоретичного матеріалу за темами практичних занять та колоквиумів;
- доопрацювання матеріалів лекцій;
- самостійне вивчення теми «Кримінальне право: предмет, метод та місце в системі наук», яка викладається лише в лекційному курсі (без проведення практичного заняття);
- робота в інформаційних мережах;
- письмове виконання домашніх завдань;
- опрацювання додаткової літератури.

7. ІНДИВІДУАЛЬНА РОБОТА СТУДЕНТІВ

Відповідно до “Положення про організацію освітнього процесу” індивідуальна робота студентів з порівняльного кримінального права може включати:

- участь у роботі студентського наукового гуртка (проблемної групи) з порівняльного кримінального права;
- написання курсових робіт, рефератів, повідомлень та їх презентацію;
- підготовку та опублікування наукових статей, тез наукових доповідей;
- участь у студентських науково-практичних конференціях;
- анотації опрацьованої додаткової літератури з курсу;
- складання бібліографії за відповідною темою;
- узагальнення судової практики;
- коментування джерел кримінального права України та зарубіжних країн;
- інші форми роботи.

Вибір студентом видів індивідуальної роботи здійснюється за власними інтересами та узгоджується з викладачем. Завдання для індивідуальної роботи студент отримує на кафедрі на початку навчального року.

Організацію, контроль та оцінку якості виконання індивідуальної роботи студентів здійснюють лектор та викладач кафедри, який проводить практичні заняття. За індивідуальну роботу студент має можливість отримати максимум 5 балів.

Індивідуальна робота студента надається для перевірки не пізніше, ніж за 20 днів до початку екзаменаційної сесії.

8. Питання до іспиту з дисципліни «Кримінальне право»

(Програмні питання з кримінального права України та зарубіжних країн)

1. Кримінальне право, його предмет, метод, завдання, місце в системі наук.
2. Сучасні кримінально-правові школи. Основні тенденції їх розвитку.

3. Кримінально-правова система, її поняття та структура. Різноманітність та типи кримінально-правових систем.
4. Романо-германська (континентальна) система кримінального права.
5. Англо-американська система кримінального права.
6. Соціалістична система кримінального права.
7. Традиційно-релігійна (мусульманська) система кримінального права.
8. Джерела кримінального права України та зарубіжних країн: загальна характеристика та їх порівняльний аналіз.
9. Кримінальний кодекс як джерело кримінального права України та зарубіжних країн.
10. Джерела кримінального права в країнах англо-американської правової системи.
11. Джерела кримінального права в країнах романо-германської правової системи.
12. Джерела кримінального права в країнах мусульманської правової системи.
13. Дія кримінального закону у часі в кримінальному праві України та зарубіжних країн.
14. Дія кримінального закону просторі в кримінальному праві України та зарубіжних країн.
15. Екстрадиція в кримінальному праві України та зарубіжних країн.
16. Поняття кримінального правопорушення в кримінальному праві України та зарубіжних країн: способи визначення поняття кримінального правопорушення.
17. Класифікація кримінальних правопорушень та її критерії в кримінальному праві України та зарубіжних країн: загальна характеристика та їх порівняльний аналіз.
18. Класифікація кримінальних правопорушень та її критерії в кримінальному праві країн англо-американської правової системи.

19. Класифікація кримінальних правопорушень та її критерії в кримінальному праві країн романо-германської правової системи.
20. Класифікація кримінальних правопорушень та її критерії в кримінальному праві країн мусульманської правової системи.
21. Види злочинів у кримінальному праві України та зарубіжних країн.
22. Кримінальний проступок у кримінальному праві України та зарубіжних країн.
23. Поняття складу кримінального правопорушення в кримінальному праві України та зарубіжних країн : його зміст, види та значення.
24. Підстава кримінальної відповідальності у кримінальному праві країн англо-американської правової системи.
25. Підстава кримінальної відповідальності у кримінальному праві країн романо-германської правової системи.
26. Поняття та види діяння /дія або бездіяльність/ у кримінальному праві України та зарубіжних країн.
27. Поняття та види суспільно небезпечних наслідків у кримінальному праві України та зарубіжних країн.
28. Причинний зв'язок у кримінальному праві України та зарубіжних країн.
29. Суб'єкт кримінального правопорушення в кримінальному праві України та зарубіжних країн: поняття, ознаки, види.
30. Вік, з якого може наступати кримінальна відповідальність у кримінальному праві України та зарубіжних країн.
31. Поняття та критерії неосудності у кримінальному праві України та зарубіжних країн: загальна характеристика та їх порівняльний аналіз.
32. Поняття та критерії неосудності у кримінальному праві країн англо-американської правової системи.
33. Поняття та критерії неосудності у кримінальному праві країн романо-германської правової системи.
34. Поняття обмеженої осудності у кримінальному праві України та зарубіжних країн.

35. Спеціальний суб'єкт кримінального правопорушення у кримінальному праві України та зарубіжних країн.
36. Відповідальність юридичних осіб у кримінальному праві України та зарубіжних країн.
37. Поняття та форми вини у кримінальному праві України та зарубіжних країн: загальна характеристика та їх порівняльний аналіз.
38. Поняття та форми вини у кримінальному праві країн англо-американської правової системи.
39. Поняття та форми вини у кримінальному праві країн романо-германської правової системи.
40. Змішана /складна/ вина у кримінальному праві України та зарубіжних країн.
41. Стадії вчинення кримінального правопорушення у кримінальному праві України та зарубіжних країн : поняття, види, ознаки.
42. Готування до кримінального правопорушення у кримінальному праві України та зарубіжних країн.
43. Поняття та ознаки замаху на кримінального правопорушення у кримінальному праві України та зарубіжних країн.
44. Види замаху на кримінального правопорушення у кримінальному праві України та зарубіжних країн.
45. Добровільна відмова у кримінальному праві України та зарубіжних країн: її поняття, ознаки та правові наслідки.
46. Поняття та ознаки співучасті у кримінальному праві України та зарубіжних країн.
47. Особливості співучасті у кримінальному правопорушенні за кримінальним правом Англії, США, Франції.
48. Види співучасників в кримінальному праві України та зарубіжних країн: загальна характеристика та їх порівняльний аналіз.
49. Види співучасників у кримінальному праві країн англо-американської правової системи.

50. Види співучасників у кримінальному праві країн романо-германської правової системи.
51. Форми та види співучасті у кримінальному праві України та зарубіжних країн: загальна характеристика та їх порівняльний аналіз.
52. Форми та види співучасті у кримінальному праві країн англо-американської правової системи.
53. Форми та види співучасті у кримінальному праві країн романо-германської правової системи.
54. Обставини, що виключають кримінальну протиправність діяння у кримінальному праві України та зарубіжних країн: поняття, система, окремі види.
55. Обставини, що виключають кримінальну протиправність діяння у кримінальному праві країн англо-американської правової системи.
56. Обставини, що виключають кримінальну протиправність діяння у кримінальному праві країн романо-германської правової системи.
57. Необхідна оборона у кримінальному праві України та зарубіжних країн.
58. Кримінальна відповідальність за перевищення меж необхідної оборони у кримінальному праві України та зарубіжних країн.
59. Крайня необхідність у кримінальному праві України та зарубіжних країн.
60. Поняття покарання у кримінальному праві України та зарубіжних країн: загальна характеристика та їх порівняльний аналіз.
61. Мета покарання у кримінальному праві України та зарубіжних країн: загальна характеристика та їх порівняльний аналіз.
62. Покарання та його мета у кримінальному праві країн англо-американської правової системи.
63. Покарання та його мета у кримінальному праві країн романо-германської правової системи.
64. Система покарань у кримінальному праві України та зарубіжних країн.
65. Види покарань у кримінальному праві України та зарубіжних країн: загальна характеристика та їх порівняльний аналіз.

66. Види покарань у кримінальному праві країн англо-американської правової системи.
67. Види покарань у кримінальному праві країн романо-германської правової системи.
68. Види покарань у кримінальному праві країн мусульманської правової системи.
69. Смертна кара у кримінальному праві зарубіжних країн.
70. Довічне позбавлення волі у кримінальному праві України та зарубіжних країн.
71. Позбавлення волі на певний строк у кримінальному праві України та зарубіжних країн.
72. Обмеження волі у кримінальному праві України та зарубіжних країн.
73. Штраф у кримінальному праві України та зарубіжних країн. Види штрафу.
74. Конфіскація майна у кримінальному праві України та зарубіжних країн. Її види та особливості призначення.
75. Позбавлення прав у кримінальному праві України та зарубіжних країн.
76. Інші заходи кримінально-правового характеру у кримінальному праві України та зарубіжних країн: поняття, види, відмежування від покарання.
77. Види покарань (інших заходів кримінально-правового характеру) щодо юридичних осіб.
78. Інститут пробації та її характеристики у кримінальному праві Англії, США, Франція.
79. Система Особливої частини кримінального права України та зарубіжних країн: загальна характеристика та їх порівняльний аналіз.
80. Система Особливої частини кримінального права країн англо-американської правової системи.
81. Система Особливої частини кримінального права країн романо-германської правової системи.

ЗМІСТ

1. Вступ.....	3
2. Загальний розрахунок годин лекцій, практичних занять, колоквіумів, самостійної та індивідуальної роботи	5
3. Програма навчальної дисципліни «Кримінальне право».....	6
4. Плани, завдання і методичні рекомендації для практичних занять, колоквіумів та самостійної роботи.....	17
- Тема 1. Кримінальне право, його предмет, метод та місце в системі наук.....	21
- Тема 2. Сучасні кримінально-правові системи.....	23
- Теми 3. Джерела кримінального права України та зарубіжних країн.....	28
- Тема 4. Дія кримінального закону в часі та просторі.....	32
- Тема 5. Поняття кримінального правопорушення	35
- Тема 6. Підстава кримінальної відповідальності.....	39
- Тема 7. Об'єктивні ознаки кримінального правопорушення.....	41
- Тема 8. Суб'єктивні ознаки кримінального правопорушення. Суб'єкт кримінального правопорушення.....	44
- Тема 9. Суб'єктивні ознаки кримінального правопорушення. Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення.....	52
- Тема 10. Стадії вчинення кримінального правопорушення	56
- Тема 11. Співучасть у кримінальному правопорушенні	62
- Тема 12. Обставини, що виключають кримінальну протиправність діяння.....	71
- Тема 13. Поняття та цілі покарання. Система та види покарань.....	76
- Тема 14. Окремі види покарань.....	78
- Тема 15. Інші заходи кримінально-правового характеру.....	80
- Тема 16. Загальна характеристика Особливої частини кримінального права України та зарубіжних країн.	82
5. Поточний (модульний) та підсумковий контроль знань студентів.....	86
6. Самостійна робота студентів.....	97

7. Індивідуальна робота студентів.....	98
8. Питання до іспиту з дисципліни «Кримінальне право».....	99

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ

до самостійної роботи та практичних занять

і поради до їх виконання

З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

«КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО»

для студентів II курсу

першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

галузі знань 29 «Міжнародні відносини»

спеціальності 293 «Міжнародне право»

6-те видання, перероблене і доповнене

УКЛАДАЧІ: ХАРИТОНОВ Сергій Олександрович,
ГАЛЬЦОВА Вікторія Володимирівна,
ГУД Тетяна Миколаївна,
ЗІНЧЕНКО Ірина Олександрівна,
ОРОБЕЦЬ Костянтин Миколайович,
САМОЩЕНКО Ігор Вікторович.

Відповідальний за випуск І.В.Самощенко